

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
“ТАРИХ” КАФЕДРАСИ**

**51-16 гурух талабаси Юлдашев Улугбекнинг
5120300 - тарих таълим йўналиши бўйича
бакалавр даражасини олиш учун**

**“Осиё йўлбарслари: постиндустриал
цивилизациясига ўтиш тажрибаси ”
мавзусидаги**

**БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ
ИШИ**

Раҳбар: М. Исроилов.

Гулистон – 2020

Битирув малакавий иш Гулистон давлат университетининг 2020 -йил
— - даги — -С-сонли буйруги билан тасдиқланган Давлат
аттестация комиссиясининг — - сонли йиғилишида муҳокама қилинди ва
“—” балл билан () баҳоланди.

(аъло, яхши, қониқарли)

Битирув малакавий иш “Ижтимоий-иктисодий” факултетининг 2020-
йил “— даги — - сонли Илмий-услубий кенгашининг қарори билан
Давлат аттестация комиссиясига ҳимоя қилиш учун тавсия етилди.

Факултет декани: _____ т.ф.н. Тўйчибоев Б.Б.

Битирув малакавий иш “Тарих” кафедрасининг 2020-йил
“—” даги — - сонли йиғилишида муҳокама қилинди ва
ҳимояга тавсия етилди.

Кафедра мудири: _____ С. Кудратов.

БМИ бажарувчи “5120300-Тарих” таълим йўналиши _____ гурӯҳ
талабаси _____

Раҳбар: . _____ М. Исроилов.

**МУНДАРИЖА:
КИРИШ.**

I-БОБ. Осиёда янги тараққиёт марказлари ва постиндустриал цивилизацияга ўтиш жараёнлари .

1.1. Постиндустриал цивилизация ва Янги индустриал мамлакат тушунчасига шарх.

1.2. “Осиё йўлбарслари”нинг мустақилликни қўлга киритиши.

II-боб. “Осиё йўлбарслари”нинг постиндустриал “тараққиёт мўъжизаси” .

2.1. Осиё йўлбарслари постиндустриал цивилизацияга ўтишига сабаб бўлган омиллар.

2.2. Осиё йўлбарслари иқтисодий моделларининг ўзига хос томонлари ва иқтисодий кўрсатикичлари.

2.3. Ўзбекистоннинг Осиё йўлбарслари билан ҳамкорлиги .

Хуноса.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

К И Р И Ш

Битириув малакавий иши мавзусининг долзарбилиги. Инсоният тарихий тараққиёти XX асрда мисли кўрилмаган тарзда тезлашиб кетди. Мазкур тараққиёт “Ахборот асри”, “Постиндустриал цивилизация”, “Технократия” каби турли номлар билан аталиб, мазкур атрибутлар умумий маънода глобаллашув жараёнини ташкил этади. Бу бежиз эмас албатта. Чунки глобаллашув даврида ҳар қандай давлат ва жамият ахборот асри, постиндустриал цивилизация талабларига мослашиши зарур. Акс ҳолда қолоқликка юз тутиши аниқ. Бу ўз навбатида дунёning ривожланаётган қисмини ривожланган давлатлар билан халқаро интеграциялашувини тақозо этади.

Президентимиз Ш. Мирзиёев бу жараён ҳақида тўхталиб ўтади. «Интеграция жараёнлари борган сари нафакат минтақаларнинг ички мақсадлари, балки ташқи муҳитнинг ортиб бораётган талаблари, кучайиб бораётган халқаро рақобат билан ҳам белгиланмоқда. Халқаро интеграция мафкурасининг ўзи ўзгармоқда, аваллари аъзо мамлакатларнинг хўжаликларини яқинлаштиришни мақсад қилган минтақавий ташкилотларнинг ўзи глобал макон иштирокчисига айланмоқдалар, интеграция эса минтақаларнинг дунё хўжалигига интеграциялашуви сифатида тушунилмоқда¹»

Табийки мазкур интеграцияда Осиё йўлбарслари ҳисобланган янги янги индустрисал давлатларининг ўрни каттадир. Осиёning янги индустрисал давлатлари тараққиётини ўрганиш Ўзбекистон Республикаси учун ҳам катта аҳамиятга эга. Чунки мазкур давлатлар ҳам вақти келганда Ўзбекистон каби мустамлакачилик асоратларини кўрган ва ундан кейинги ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ички ва ташқи

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 10 ноябрьдаги Самарқанд шаҳрида ўтган «Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлидаги ҳамкорлик» мавзусидаги халқаро конференцияда сўзлаган нутқи. <http://press-service.uz/ru/lists/view/1227>

таҳдидларни бартараф эта олган. Қолаверса “Осиё йўлбарслари” деб ном олган Жанубий Корея, Сингапур, Гонконг, Тайван давлатларининг хуқуқий -демократик давлат ва фуқаролик жамиятни барпо этиш йўлидаги Шарқона либерал тизими, “тараққиёт мўъжизаси”, инновацион иқтисодиётни барпо этиши, халқаро иқтисодиётга интеграциялашуви жаҳон афкор оммаси учун ўзига хос наъмуна бўлиб қолмоқда.

БМИнинг мақсад ва вазифалари: XX асрнинг иккинчи ярмида Осиёда янги тараққиёт марказлари бўлган янги индустрисал давлатларнинг постиндустриал цивилизация босқичига ўтишига сабаб бўлган омиллар, улар яратган тараққиёт мўъжизаларига хос хусусиятларни ёритиш асосий мақсад қилиб белгиланди. Мазкур мақсадни амалга ошириш учун қуйдаги вазифаларни амалга ошириш белгиланди:

- Янги индустрисал давлатларнинг мустақилликни қўлга киритиши ва давлат бошқарув тизимини ёритиш;
- Янги индустрисал мамлакатларнинг (ЯИМ) постиндустриал цивилизацияга ўтишига сабаб бўлган омилларни, шунингдек, мазкур давлатларда амалга оширилган либерал ислоҳотларнинг аҳамиятини ёритиш;
- “Осиё йўлбарслари” деб ном олган ЯИМ нинг иқтисодий тараққиёти ютуқлари ва жаҳон иқтисодиётидаги ўрнига баҳо бериш;
- Ўзбекистон Республикаси ва ЯИМ ўртасидаги ҳамкорлик истиқболини таҳлил қилиш.
- Мавзу юзасидан тегишли хулосалар чиқариш.

БМИдаги янгилик шундаки, Осиё йўлбарслари деб ном олган жанубий Корея, Сингапур, Тайвань, Сянганда амалга оширилган шарқона либерал ислоҳотлар ва бу ислоҳотлар натижасида қарор топган инновацион иқтисодиётининг илмий жамоатчилик томонидан эътироф этилиши.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси:

Юқорида таъкидлаганимиздек, Осиё постиндустриал цивилизация давлатлари тараққиёти жаҳон ҳамжамияти учун, жумладан МДҲ давлатлари учун ҳам наъмуна ҳисобланади. Демак бу борадаги тадқиқотлар ҳам фаоллиги билан ажралиб туради. Тарихчи, сиёсатшунос олимлар ва иқтисодчи олимлар томонидан кўплаб тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Маҳаллий тадқиқотчилардан, Б.Зокир¹, Г. Джураева², А. Алимов³, А. Ойназаров⁴, Россия федерацияси олимларидан, Л. Пахомова⁵, Б. Хейфец⁶, ҳаммуаллифлар, Потапов М.А, Салицкий А.И., Шахматов А.В⁷, С. И Долгов⁸ларнинг тадқиқотлари диққатга сазовор.

БМИнинг назарий ва амалий аҳамияти: БМИ мазкур мавзу бўйича турли даражадаги илмий изланишларни ўзида жамлашга ҳаракат қилиши, мавзу бўйича қизиқувчиларда теран тушунча ҳосил қилиши ишнинг назарий

¹ Баходир Зокир – “Уч қадамлик” юксалиш// Тафаккур. №1. 2000й.
Б. Зокир. Глобаллув зиддиятлари. Т. Шарқ, 2015.

² Джураева Г.М. Проблемы глобализации и регионализации в современном мире // Ж.: Востоковедение. – Т., 2011. №1. – С. 128-133.(23.00.04; №10).
Джураева Г.М. Сингапур в системе международных отношений // Ж.: Международные отношения. – Т., 2017. №1. С.71-84. (23.00.04; №10).

³ Алимов А.М. Вопросы повышения эффективности использования иностранных инвестиций в Узбекистане с учетом опыта Южной Кореи. Journal of Korean Studies Vol. 8 (October 2006). Central Asian Association for Korean Studies.

⁴ А.Ойназаров .Ўзбекистон ташқи сиёсатида Осиё Тинч Океани минтақаси.Т. Олий Ҳарбий Божхона Институти.2008.

⁵ Пахомова Л.: Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия). - М., 2000. - С.23-28.

⁶ Хейфец Б.А. Мировой опыт успешных модернизаций. //Международная экономика,№6, 2011.- С.23.

⁷ Потапов М.А., Салицкий А.И., Шахматов А.В. Экономика Современной Азии: Учебник. - М.: Международные отношения, 2008.

⁸ С.И.Долгов “Глобализация экономики: Новое слово или новое явление” (Экономические проблемы на рубеже веков) 1998. - С. 34-42.

аҳамиятини ташкил этса, БМИ материаллари факультет талабалари учун Ўзбекистон тарихи, Ўзбекистон ва Жаҳон ҳамжамияти, Сиёсатшунослик, Халқаро муносабатлар тарихи, Энг янги тарих, Геосиёсат фанларидан қўшимча адабиёт сифатида хизмат қилиши ишнинг амалий аҳамиятини белгилайди.

БМИ кириш, асосий қисм, яъни икки боб ва параграфлар, хуроса, иловалар, ҳамда фойдаланилган адабиётлардан иборатdir.

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги ифодаланган бўлса, асосий қисмда, “Осиё йўлбарслари”нинг мустақилликни қўлга киритиши, тараққиёт моделлари, уларнин постиндустриал тараққиёт йўлига ўтишига сабаб бўлган омиллар, шунингдек Ўзбекистон Республикаси билан ҳамкорлиги ва мазкур ҳамкорликнинг истиқболлари атрофлича ёритилган.

I-БОБ. Осиёда янги тараққиёт марказлари ва постиндустриал цивилизацияга ўтиш жараёнлари .

1.1. Постиндустриал цивилизация ва Янги индустриал мамлакат тушунчасига шарх.

Бизга маълумки жаҳон тарихининг янги даврида Гарбда саноат ишлаб чиқариши ривожланиб, саноат тўнтаришига олиб келди. Кейинчалик бу саноат тўнтариши бутун дунёга тарқалди. Иқтисодиётда саноат улушкининг мисли кўрилмаган даражада ортиши, урбанизация, дунёвийликнинг ривожланиши, фан-техникада мисли кўрилмаган ўзгаришлар содир бўлиши индустриал тараққиёт деб номланадиган бўлди. Индустриал цивилизация оғир саноатнинг ривожланиши билан белгиланади. Илмий - техник равнақ асосида қўл меҳнати машина меҳнати билан алмашади. Фан ютуқлари техникага тадбиқ этилади. Меҳнат унумдорлиги ошади. Саноат, қишлоқ хўжалиги, савдо мустақил соҳа сифатида майдонга келади. Урбанизация кучаяди. Инсонлар табиат билан бевосита эмас, меҳнат қуроллари орқали муносабатда бўладилар. Ер ишлаб чиқариш воситалари орқали бойликка айланади. Йирик саноат марказлари, индустриаллашган марказлар вужудга келади. Молия ва иқтисодий устунлик жамиятнинг мавқенини тузилишини белгилайди. Индустриал цивилизацияда капитал, меҳнат жамият асосини белгилайди. Гигант куч, яъни саноат бутун дунёга тарқала бошлади. Янгича турмуш тарзи, янгича тафаккур (рационализм, прагматизм) кенг тарқалади. Мазкур тараққиёт босқичи ўз навбатида оммавий маҳсулот, оммавий тақсимот, оммавий маданиятни шакллантириди.

Айнан индустриал цивилизация бозор иқтисодиётини ривожлантириш, жамият ҳаётини эркинлаштириш орқали ҳуқуқий демократик давлат ва жамият барпо этиш учун қулай шарт шароитлар яратиши билан катта аҳамиятга эгалиги билан тадқиқотчилар эътиборини ўзига жалб қилиб келмоқда.

Индустрисал ўсиш туфайли XX асрнинг 50-йилларидан бошлаб ҳозирги замон фан-техника инқилоби кенг авж олди. У ишлаб чиқаришда энг янги, мукаммал машиналар, технологик жараёнлар, энергия манбалари ва материаллардан фойдаланишни тақозо этди. XX асрнинг иккинчи ярмига келиб индустрисал тараққиёт юқори даражасидаги индустрисал давлатларнинг сони янада кўпайиб кетди. Энди бу давлатларга нисбатан Янги индустрисал мамлакатлар атамаси қўлланила бошланди.

Индустрисал цивилизациянинг XX аср иккинчи ярмидаги ривожланиш чўқиси тадқиқотчилар томонидан янги ном - “постиндустрисал цивилизация” номи билан аталади. Чунки индустрисал цивилизация ўзида жиддий муаммоларни намоён қилди. Бу саноат ишлаб чиқаришига ҳаддан ортиқ хом-ашё ресурсларининг жалб қилиниши, экологик инқирозлар, инсон омилидан унумли фойдалана олмаслик, янги ахборот асрига нисбатан ортда қолиш каби муаммолар эди. Энди табиат индустрисал цивилизацияга дош бера олмасди. Бу жараёнда индустрисал цивилизацияни янги замонга мос ҳолда ислоҳ қилиш ва инсонийлаштириш зарурати пайдо бўлди. Ислоҳ қилинаётган ва инсонийлаштирилаётган цивилизация постиндустрисал цивилизация деб номланди¹.

Постиндустрисал цивилизация ва жамият терминини биринчи бўлиб америкалик социолог Даниел Белл илмий мумалага киритди. Белл мазкур заруратни 1973 йилда нашр эттирган “Постиндустрисал жамиятнинг вужудга келиши. Ижтимоий башоратчиликдаги авантюра” асарида асослаб берди.

Мазкур цивилизацияга хос хусусиятлар қуйдагилар:

1. Иқтисодиётнинг товар ишлаб чиқариш соҳасидан хизмат кўрсатиш соҳасини ривожланишига қараб йўналтирилиши;

¹ И. Рахимов. Фанларнинг фалсафий масалалари. Т.ЎзМУ. 2012, 166-б.

2. Назорат қилинадиган технологик тараққиёт истиқболларини режалаштирувчи метатехнологиялар яратиш имконини берадиган янгича технологик соҳанинг ташкил этилиши;
3. Инсон омилидан унумли фойдаланиш, унинг инноваторлик қобилиятига устунлик берилиши;
4. Фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги интеграциянинг янада мустаҳкамланиши;
5. Инсоннинг атроф –муҳитга оқилона ёндашув тамойили ва Ноосфера тафаккури устуворлиги;
6. Ахборот асрининг муҳим атириутлари ҳисобланган, жамият ҳаётида ахборот ва билимлар ролининг ортиши, АҚТнинг бошқарув, ишлаб чиқариш, ижтимоий ҳаёт ва таълимга жорий этилиш;
7. Инновацион иқтисодиётга ўтишнинг тобора глобал тус олиши¹.

Ахборотлашган жамият аслида америкалик файласуф, социолог Олвин Тоффлер (1928 йилда туғилған) томонидан истеъмолга киритилған, у постиндустриал жамиятни ахборотлашган жамият, деб атайди².

Хозирда постиндустриал цивилизация босқичига АҚШ, Япония, Гарбий Европа, “Осиё йўлбарслари” деб ном олган, Жанубий Корея, Сингапур, Тайвань, Гонконг ва уларга ёндош бирқанча давлатлар етиб борган бўлиб, мазкур давлатлар инновацион иқтисодиётни барпо этишда ҳам бошқаларга наъмуна бўлиб қолмоқда. Инновацион иқтисодиёт-иқтисодиёт тармоқлари, яъни саноат, қишлоқ хўжалиги, хизмат қўрсатиш, ташқи савдо ва ташқи иқтисодий алоқалар, иқтисодиётни бошқаришга фан -техника соҳасидаги қўлга киритилған янгиликлар, кашфиётлар, ноу-хау, патентларни жорий этиш ҳисобига интенсив ривожланишини йўлга қўйган замонавий иқтисодиётни ифодаловчи тушунчадир. Демак, инновацион иқтисодиёт, ишлаб чиқаришда хом-ашё ресурсларини

¹ Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. М.ДРОФА, 1999, 33-б.

² Э. Гидденс. Социология. Т. Шарқ, 2004, 233-б.

тежайдиган, экологик тоза маҳсулот ишлаб чиқариш ҳисобига атроф-муҳит муҳофазасини таъминлашни мақсад қилиб қўювчи, вақтни ва сарф-харажатларни тежовчи, кадрларга юксак маънавий- интелектуал талаблар қўйган, шунингдек, ахборот асрнинг ютуқларидан фойдаланган ҳолда, бошқарув ва меҳнатни оқилона ташкиллаштирувчи, товар-пул муносабатлари, хизмат кўрсатиш жабҳалари, ахборот ва молия айрибошлишини оптималлаштирувчи келажак авлодга улкан табий ресурслар ва бой интелектуал мерос қолдирувчи, шунингдек глобалл иқтисодий тараққиёт талабларига тез мослашувчи иқтисодиёт ҳисобланади¹. Иқтисодиёт тармоқларини инновациялар янада ривожлантириш орқали индустрιал цивилизациядан постиндустриал цивилизацияга ўтиш самарадорлигини оширишини биз янги индустрιал мамлакатлар мисолида ҳам кўришимиз мумкин.

Янги индустрιал мамлакатлар - кескин ўзгаришларга эришган ривожланаётган мамлакатлар гуруҳи. Бу мамлакатлар кўпгина кўрсаткичлар бўйича жаҳондаги ўрта ва ҳатто юқори ривожланган мамлакатларга яқинлашди. ЯИМда саноат ишлаб чиқариш ҳажми ва унинг миллий даромаддаги ҳиссаси ўси, аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот ҳажми кўпайди. Янги қатлам — тадбиркорлар синфи мавқеи мустаҳкамланди. Постиндустриал мамлакатларга Лотин Америкасининг ривожланган мамлакатлари — Аргентина, Бразилия, Мексика ва Жануби-Шарқий Осиёда «Осиё йўлбарслари» номини олган бир қатор мамлакатлар киради. Булардан бир қадар кейинроқ иккинчи авлод янги постиндустриал мамлакатлар деб ном олган мамлакатлар ҳам пайдо бўлди. Бу мамлакатларда аҳолининг катта қисми ҳамон қишлоқ хўжалигида банд бўлишига карамай, саноат ишлаб чиқариш ҳажми ва саноат маҳсулотлари экспорти тез ўсмоқда, миллий капитал вакилларининг мавқеи мустаҳкамланмоқда. Буларга Лотин Америкасида Венесуэла, Колумбия, Перу, Уругвай, Чили, Жануби-Шарқий

¹ Н. Тўхлиев. Осиё тараққиёт модели. Т. Академия, 2015 , 21-б.

Осиёда Малайзия, Филиппин, Таиланд, Индонезия киради.

Постиндустриал саноатида энг замонавий технологиялар қўлланилади ва жаҳон бозорида рақобатбардош юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқарилади. Уларнинг тажрибаси ривожланаётган мамлакатлар ўз тараққиётида фақат ўзла-рида сероб, ҳатто ортиқча бўлган табиий ва меҳнат ресурслари билан бирга техник жиҳатдан мураккаб ишлаб чиқаришга таянишлари ва бу тармоқларда қиёсий афзалликларга эга бўлиши мумкинлигини кўрсатади. Постиндустриал цивилизация саноати ривожида чет эл капитали фаол роль ўйнайди. Масалан, Сингапурда 1980-йиллар охирида ишлов берувчи саноат маҳсулоти экспортининг 90% га яқини, Корея Республикасида 27% чет эл трансмиллий компаниялари (ТМК) филиаллари ҳиссасига тўғри келган¹. ТМК бу мамлакатларда маҳаллий арzon ишчи кучидан фойдаланган ҳодда янги, баъзан энг янги саноат корхоналарини қуришда иштирок этади. Айрим деталлар ва бутловчи қисмлар ишлаб чиқарадиган тор ихтисослашган корхоналар қурари, маҳсулотни пировард йиғиш ривожланган мамлакатларнинг ўзида амалга оширилади. Масалан, электроника саноати соҳасидаги АҚШ ва Япония ТМК Мексика, Сингапур, Тайвань ва Малайзияда яримўтказгичли приборлар ва интеграл схемалар чиқарадиган бир қатор корхоналарни ташкил этди. Айрим ТМК мураккаб технологияни соддалаштириб, ишлаб чиқариш жараёнини алоҳида қисмларга ажратиб, ривожланаётган мамлакатларда тегишли корхоналарни қурди. Натижада бу мамлакатлардан ишлов берувчи саноат маҳсулотлари экспортининг катта қисми ТМК ички фирма савдосидан иборат бўлиб қолди. Жануби-Шарқий Осиёдаги ялпи ички маҳсулотнинг экспорт йўналишидаги ривожланиши, экспорт тузилмаси тамомила ўзгарди. Унда хом ашё ва озиқовқат ҳиссаси кескин камайиб, саноат экспортида тўқимачилик маҳсулотлари салмоғи пасайди, машина ва ускуналар ҳиссаси жуда ўсиб борди. XX асрнинг

¹ Джураева Г.М. Проблемы глобализации и регионализации в современном мире // Ж.: Востоковедение. – Т., 2011, №1, 128-129 бетлар.

охирларига келиб жами ривожланаётган мамлакатлар саноат экспортининг деярли 70%, машина ва ускуналар экспортининг 70% дан кўпроғи Жануби - Шарқий Осиёдаги биринчи ва иккинчи авлод мамлакатлари (Сянган, Сингапур, Корея Республикаси, Тайвань, Индонезия, Малайзия ва Таиланд), шунингдек, Хитой ҳиссасига тўғри келди. 2002 йилга келиб аҳоли жон бошига ялпи миллий маҳсулот ишлаб чиқариш Корея Республикасида 16480, Сингапурда 23090, Малайзияда 8280 АҚШ долларини ташкил этди. Аҳоли жон бошига тиббий, таълим, коммунал хизматлари истеъмол бўйича ҳам жиддий ютуқларга эришилган¹.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, Осиёйўлбарсларининг постиндустриал цивилизация босқичигига ўтиш йўлидаги тажрибалари келажак авлод учун экологияни асрраб-авайлаш, балки, инновацион иқтисодиётга ўтиш йўлида, инсон омилидан унумли фойдаланиш масаларида ҳам бой маънавий мерос қолдиришинг кафолатидир.

¹ Пахомова Л. Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия). - М., 2000, 23-б.

1.2. “Осиё йўлбарслари”нинг мустақилликни қўлга киритиши.

Иккинчи жаҳон уруши халқаро мустамлакачилик тизимининг парчаланишига олиб келди. Дунёning турли нуқталарида миллий озодлик ҳаракатлари бошланди. Буларнинг натижасида Осиёда ҳам мустақил давлатлар ташкил топди. Осиёning ташкил топган мустақил мамлакатлари азалдан бой тарихга ва тараққиёт учун катта имкониятларга эга эди. Айниқса Тинч океани ҳавзасида жойлашган Шарқ мамлакатлари мустақилликни қўлга киритиш жараёнида ўзларининг миллий менталитети ва халқаро тажрибаларни уйғунлаштира олган тараққиёт моделлари билан жаҳон саҳнасига кириб келишди. Осиёдаги постиндустриал цивилизацияга ўтган биринчи тўлқин янги индустрисал мамлакатлари, “Осиё йўлбарслари” деб ном олган Жанубий Корея, Сингапур, Сянган, Тайвань иқтисодий мўъжизалари жаҳон ҳамжамияти учун этalon сифатида қабул қилинди. Постиндустриал цивилизациянинг биринчи тўлқини хисобланган Жанубий Корея, Сингапур, Сянган, Тайвань мамлакатлари Японияга қиёсланиб, “Осиё аждарҳолари” деб ҳам номланади¹.

Биринчи тўлқин постиндустриал мамлакатларнинг тараққиёти иккинчи ва учинчи тўлқин постиндустриал мамлакатлар тараққиётлари учун ҳам наъмуна бўлиб хизмат қилди. Тинч океанининг Европа каби жаҳон сиёсий ва иқтисодий маркази сифатида ўрнининг ошиши, АҚШ, Япония каби ривожланган давлатлар билан фаол алоқалар Осиё йўлбарсларини мисли кўрилмаган ривожланишини таъминловчи ташқи омиллардан эди. Жанубий Корея, Сингапур, Сянган, Тайвань мамлакатларининг тарихига қисқача назар солиш мақсадга мувофиқ.

Корея Республикаси (Taehan Minguk) — Узоқ Шарқда, Корея ярим оролида , 38-параллелдан жанубда жойлашган давлат. Майд. 98,48 минг км².

¹ А.Ойназаров .Ўзбекистон ташқи сиёсатида Осиё Тинч Океани миңтақаси.Т. Олий Ҳарбий Божхона Институти.2008, 23-б.

Пойтахти — Сеул ш. Маъмурий жиҳатдан 9 вилоят (province) ва вилоят мақомидаги 2 шаҳар (Сеул ва Пусан)га бўлинади. Расмий тили — корейс тили. Давлат тузуми — парламентли республика. Амалдаги конституцияси 1988 йил 25 февралдан кучга кирган. Давлат бошлиғи — президент. У аҳоли томонидан умумий тўғри ва яширин овоз бериш йўли билан 5 йил муддатга сайланади. Конституцияга биноан, президент ҳокимияти бирмунча чекланган. Конун чиқарувчи ҳокимият — Миллат мажлиси. Ижроия ҳокимиятни президент ва бош вазир бошчилигидаги ҳукумат амалга оширади. 1948 йилнинг 15 –августида Кореяning Жанубида Ли Син Ман бошчилигига Корея Республикаси эълон қилинди. Совуқ уруш натижасида Корея иккига бўлиниб кетди. Жануб аҳолисида тадбиркорлар ва либерал кайфиятнинг устунлиги, қолаверса АҚШнинг фаол таъсири остида Жанубий Корея либерал-демократик тараққиёт моделига ўтди. Шимол эса совет нусхасидаги социализм қуриш йўлини танлади.

Либерал-демократик моделдан борган ёш мустақил давлатларда бўлгани каби Жанубий Кореяда ҳам давр тақозоси билан “коммунистик хатар”дан ҳимояланиш учун авторитар бошқарув қарор топди. Аввалига Ли Син Ман 1960 йилда ағдариб ташланди, сўнг Пак Чжон Хи ҳам 1979 йилда ўлдирилди. Бу давр хақиқий авторитар бошқарувлар даври ҳисобланади. 1980—1987 йилларда Чон Ду Хван президент лавозимида бўлди. 1987 йилда ўткашлган референдум янги конституцияни тасдиқлади. 1988 йил 25 февралда кучга кирган мазкур конституция кўп босқичли сайлов ўрнига тўғри президент сайловини жорий этди, парламентнинг ҳуқуқларини кенгайтирди, президентнинг ваколатларини чеклади, унинг лавозимда бўлиш муддатини 7 йилдан 5 йилга келтирди, армиянинг сиёsatда қатнашмаслиги хақидаги низомни конституцияга киритди, матбуот эркинлигини мустаҳкамлади. 1992 йил декабрда ўтказилган президент сайловида Демократик либерал партия номзоди Ким Ен Сам ғалаба қозонди. Унинг шиори «барқарорлик шароитидаги ислохотлар» эди. Ҳарбийларнинг неча ўн йиллик ҳукмронлигидан сўнг биринчи марта фуқаро сиёsatчи олий

лавозимиға сайланди. Бу даврда либерал-демократик ислоҳотлар ўтказилди. Жанубий Корея авторитаризмдан фуқаролик жамиятига ислоҳотлар йўли билан ўта олди¹.

Яна бир йўлбарс давлат Сингапур ҳам Британия мустамлакачилик тизимини ўз бошидан ўтказган эди. Жануби-Шарқий Осиёдаги тараққий топган мамлакат. Давлат номи “Шерлар шахри” маъносини англатади. Шунингдек, “Боғ-шахар” сифатида ҳам донг таратган. Иккинчи жаҳон урушида даврида Сингапурни япон қўшинлари эгаллаб олди. 1959 йилдан бошлаб ушбу мамлакат Ҳамдўстлик таркибидаги “ўз-ўзини бошқарувчи давлат”. Сингапур Осиё ва унга туташ майда ороллар ҳамда Малакка ярим оролининг жанубий чекасида жойлашган. Майдони 640 км квадрат.

1963-1965 йилларда Малайзия Федерацияси таркибига кирди. Бироқ давлат бошқаруви, меҳнат тақсимоти, иқтисодий масалаларда келишмовчиликлар пайдо бўлди. Натижада Сингапур 1965 йил 9 августда Федерациядан ажralиб чиқиб, алоҳида мустақил Республикага айланади.

Амалдаги конституцияси 1963 йил қабул қилинган (кейинчалик бир неча марта тузатишлар киритилган). Давлат бошлиғи – президент. 1999 йилидан бўён С.Р.Натан президент лавозимида ишлаб келмоқда. У умумий овоз бериш йўли билан аҳоли томонидан 6 йилга сайланади. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни парламент, ижроя ҳокимиятни бош вазир бошчилигидаги ҳукумат амалга оширади. Мамлакатда бир қанча сиёсий партия ва касаба уюшмаси ташкилотлари мавжуд. Сингапур демократик партияси 1980 йили тузилган. Шунингдек Сингапур ҳалқ партияси (1994 йили ташкил этилган), Ҳалқ ҳаракати партияси (1954 йил асос солинган), Ишчи партияси (1957 йил), Бирлашган Ҳалқ фронти (1974 йили 5та партияning қўшилиши натижасида юзага келган) каби сиёсий партиялар бор. Касаба уюшмалари

¹ Хейфец Б.А. Мировой опыт успешных модернизаций. //Международная экономика, №6, 2011, 23-6.

миллий конгрессига 1961 йили асос солинган. Аҳолисининг кўпчлиги хитойлар (76%), малайялар (14%), Хиндистон, Бангладеш, Шри-Ланка, Покистондан келганлар (7%), европаликлар ва бошқалар яшайди. Расмий тиллари – хитой, малайя, инглиз, тамил тиллари. Диндорлари буддавийлик, конфуцийлик, христианлик, ислом, ҳиндуийлик динларига эътиқод қиласди.

Осиёнинг биринчи авлод постиндустрисал давлатлари ҳисобланган “икки кичик йўлбарс Сянган (Гонконг) ва Тайван (Тайбей) Хитой таркибидаги шаҳар давлатлар ҳисобланади. Мазкур шаҳар давлатлар XIX аср охирида Ғарб давлатларига узоқ муддатли консессияга берилганлиги учун бу мамлакатларда либерал тараққиёт модели, бозор муносабатлари сақланиб қолган эди. Ҳатто совук уруш даврида ҳам (бир мамлакатда икки тузум) XXР социализм қуриш билан банд даврда бу шаҳар давлатларда постиндустрисал цивилизацияга ўтиш жараёнлари бошланган эди¹.

Сянган (инглизлар Гонконг деб номлашади)—Хитой таркибидаги маҳсус маъмурий район. Мамлакатнинг жануби-шарқий қисмида, Жанубий Хитой денгизи соҳилида. Сянган ороли 235 та оролни ўз ичига олади. Майд. 2905 км², шундан қуруклиқ қисми 1095 км², қолган қисми денгиз акваторияси. Маъмурий маркази — Сянган шаҳри. Асосан, хитойлар (98%), шунингдек, тибет-мьянмалар, ҳинд, инглизлар ва португаллар ҳам яшайди. Аҳоли буддизм, даосизм, конфуцийлик, ислом, ҳиндуизм, христиан динларига эътиқод қиласди. Расмий тили — хитой ва инглиз тили.

Сянган Хитой билан «бир давлат — икки тузум» тамойилига асосланади. Бу тамойилнинг мазмуни Хитойнинг ички районларида социалистик тузум устувор бўлсада, Сянганда капиталистик система ва ҳаёт тарзи сакланиб

¹ Хейфец Б.А. Мировой опыт успешных модернизаций. //Международная экономика. 2011, №6, 24-6.

қолган. Сянганинг ўз бошқарув органлари бўлиб, улар ташқи сиёсий фаолият ва мудофаадан ташқари барча соҳаларни мустақил равишда бошқарадилар. Сянганда сиёсий демократияга амал қилинади. Бошқарув органлари — маъмурият бошлиғи, ҳукуматдан иборат. Шунингдек, Маъмурий мажлис, Қонун чиқарувчи мажлис ва Суд фаолият кўрсатади. Маъмурий бўлинмалардан ташқари сиёсий, молиявий ва ҳуқуқий департаментлар ҳам мавжуд. Маъмурият бошлиғи маҳаллий ахоли орасидан сайлов ёки консультация йўли билан 5 йилга сайланади. Пул бирлиги эркин конвертация қилинадиган — сянган доллари. 1898 йил июнда Пекинда имзоланган конвенцияга кўра, Англия Цзюлун ярим оролининг яна бир қисми ва ёндош ороллар (Янги худуд) ни 99 йил муддат билан ижарага олди. Иккинчи жаҳон уруши вақтида ҳудудни японлар босиб олди. 1945 йил 30 августдан яна инглизлар қўл остига ўтди. ХХР ташкил топгач (1949), Пекин ҳукумати Сянганинг мустамлака мақомини тан олмай, уни Хитойдан «тортиб олинган» ҳудуд деб қаради. 1982 йилдан Сянган масаласи бўйича Хитой ва Буюк Британия ҳукуматлари ўртасида музокаралар бошланди ва 1984 йил 19 декабря Хитой ва Буюк Британия томонидан қўшма декларация имзоланди, унга кўра 1997 йил 1 июндан Сянган Хитой юрисдикцияси остига ўтди. Шундай қилиб, Хитой Сянган устидан суверенитет ўрнатди ва Сянган мамлакатнинг маҳсус маъмурий райони деб атала бошлади.

Яна бир кичик йўлбарс Тайвань ҳам Сянган каби XXRни тоталитаризмдан постиндустриал цивилизацияга ўтишидаги ўзига хос “тажриба майдони” ҳисобланади¹.

Тайвань ҳам мустамлакачиликнинг оғир асоратларини бошидан ўтказди. Тайвань, Формоза — Тинч океандаги орол, Осиёнинг жануби-шарқий қирғоклари яқинида, материкдан Тайвань бўғози орқали ажralган. Атрофидаги майда ороллар билан Хитой провинциясини ташкил этади.

¹ А.Ойназаров .Ўзбекистон ташқи сиёсатида Осиё Тинч Океани минтақаси.Т. Олий Ҳарбий Божхона Институти.2008, 16-б.

Майд. 36 минг км². Маъмурий маркази — Тайбэй шаҳри. Аҳолиси 22,3 млн. киши (2001), 1 км² га 621,7 киши тӯғри келади. Расмий тил — хитой (мандарин) тили. Аҳоли буддизм, даосизм ва христиан динларига эътиқод қиласиди. Пул бирлиги — янги Тайвань доллари. Бугунги кунда Тайвань ўзини маркази Тайбей номи билан Хитой Тайбэйни деб номланади. Тайбэй — Хитойдаги шаҳар. Тайвань оролининг шимолий қисмида. Тайвань провинциясининг маъмурий маркази. Иккинчи жаҳон урушида японлар енгилгач, Тайвань 1945 йилда Хитойга қайтарилиди. 1949 йилда ХХР ташкил этилгач, мағлуб бўлган гоминданчилар Тайванга ўрнашиб олдилар ва «Хитой Республикаси ҳукумати»ни туздилар. Тайванда амал қилинадиган конституцияга мувофиқ Тайвань ҳукумати оролни 6 йил муддатга сайланган президент бошқарадиган «Хитой Республикаси» деб номлади. ХХР ҳукумати эса Тайван маъмуриятига «бир давлат — икки система» шаклини таклиф этди. Унга мувофиқ орол тинч йўл билан ягона Хитой юрисдикцияси остидаги ўз ижтимоий тизимиға эга маъмурий район бўлди. Тайвань ҳукумати эса бунга қарши ва «бир мамлакат — икки ҳокимият» шаклини таклиф этмоқда. Давлатнинг олий бошқарув органлари — Миллий мажлис ва 5 асосий палата (юан) дан иборат. Президент, Миллий мажлис ва палаталар 6 йил муддатга сайланади. 40 дан ортиқ партия рўйхатга олинган, етакчи партиялар — демократик прогрессив партия, гоминдань партияси (Миллатпарвар партия). Ҳозирги вақтда Хитой ва Тайвань ўртасидаги муаммоли муносабатлар

Осиё ҳудудида ва бутун жаҳонда энг кўп муҳокама қилинаётган мавзулардан биридир. Тайвань — тан олинмаган, ўз қонуниятлари бўйича яшаётган, ва ўзига хос бўлган йўлдан ривожланаётган Хитой Республикасидир. 1946—1950 йилларда Гоминъдан партияси фуқаролик урушида енгилгандан кейин, Тайвань Хитой Республикаси номи билан континентдан ажралиб, алоҳида давлат деб эълон қилинди. Материкдан ажралиши натижасида Тайвань ороли ХХРнинг доимий рақиби бўлган Америка Қўшма штатларининг инвестицион қўйилмалари оролига айланди.

1950-йиллар мобайнида америка субсидиялари орол иқтисодига қўйилмаларнинг 25%ни ташкил қилиб, у вақтларда иқтисодиёт асосини гуруч ва дон маҳсулотларини етиштириш ташкил қиласр эди. Вақт ўтиши билан Тайваннинг иқтисодий ўсиши кучая борди ва у металл буюмлари, кимё ва тўқимачилик маҳсулотлари экспортига ихтисослашди. Ўтган асрнинг 1950-70 йиллари давомида Тайвань мисли кўрилмаган даражадаги ўсишни намойиш қилди ва дунёнинг энг бой оролларига айланди. 1997 йилга келиб ахоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ 13 минг АҚШ долларини ташкил қилди. Шунингдек оролнинг банк тизими ҳам яхши ривожланган. Кўпгина халқаро тижорат банклари Тайбейда ўзининг филиаллари ва ваколатхоналарига эга¹.

Мамлакат континентал қисми режали иқтисоддан бозор тизимиға ўтмасдан аввал (XXРдаги ислоҳотлар - Дэн Сяопина дастури) ундан орол қисмининг иқтисодий устунлиги яққол эди. Контитентал иқтисоднинг тараққиёти 1980 йилларнинг охирига ва 1990-йилларнинг бошига тўғри келади. Бунда Хитой Тайвандан ҳажм ва қиймат бўйича ошиб кетиб, ушбу ҳудуддаги асосий экспортчига айланди. 1990-йилларнинг охирида орол иқтисодий инқирозга учрадики, бунинг асосий сабабларидан бири демократлар ва президент Чэнь Шуйбяннинг агрессив оролни жаҳоннинг суверен мустақил давлат деб тан олинишига йўналтирилган агрессив сиёсатидир. Охирги Тайванда бўлиб ўтган парламент сайловларида ҳокимиятга Гоминъдан партиясининг вакиллари келди, президент қилиб Ма Инъцю сайланди. Президентнинг сайлов олди ташвиқот компанияси мамлакат иқтисодиётини кўтаришга асосланган бўлиб, оролнинг сиёсий статуси муҳим эмас деб топилди. Мамлакатни иқтисодий турғунликдан олиб чиқиши ва XXР билан дўстона муносабатларни ўрнатиш президент дастурининг асосини ташкил қиласр. 13 йил мобайнида биринчи марта икки соҳил ўртасида ҳамкорликни

¹ Потапов М.А., Салицкий А.И., Шахматов А.В. Экономика Современной Азии: Учебник. - М.: Международные отношения. 2008, 37-б.

ташкил қилиш учун махсус гурӯҳлар ташкил қилинди. 2008 йилдан бошлаб Президент маъмурияти Хитой билан муносабатларни яхшилаш бўйича бир қатор чораларни амалга оширди ва ушбу чоралар орол учун фақат иқтисодий манфаатларга асосланган. Оролда ҳукумат алмашиши билан кўрфазнинг икки соҳили ўртасидаги муносабатларда илиқлик сезилмоқда. 2008 йилнинг апрелида хитой бизнесменлари ва олигархлари тайвань ишбилармон доираларининг таклифига биноан унинг инвестиция салоҳиятини ўрганиш учун оролга ташриф буюрдилар. Томонлар Тайвань туризм инфратузилмасига сармоя қўйишга қарор қилдилар. Бундай битим икки ёқлама шериклик муносабатларини ўрнатишдаги жуда катта ижобий ҳодисадир.

Тайванинг сиёсий мақоми ҳақидаги масалада шуни таъкидлаш лозимки, аввалги ҳукумат ўз сиёсатини Тайванинг Хитойдан бутунлай ажралишига асослаган бўлиб, қуролли тўқнашишгача борилган эди. Лекин шундай мураккаб даврда ҳам Хитой оролнинг мамлакатга куч воситасида қўшилишига йўл қўймади. Ҳозирда иккала ҳукумат барча масалаларни маслаҳатлар ва диалог орқали ечиш мумкин деган хulosага келишган. Маълумки, иқтисодий масалалар иккала томоннинг сиёсий манфаатлари билан чамбарчас боғлиқдир. Бугунги кунда Хитой туфайли Тайванинг БМТга кириш эҳтимоли нолга tengdir, чунки Хитой ўзининг дипломатик шерикларидан тайвань маъмурияти билан расмий учрашувлар ўтказмаслик ва унинг халқаро ташкилотларга киришига йўл қўймасликни талаб қиласди (бу халқаро шартномалар тузишдаги хитой ташқи сиёсатининг асосий бандларидан биридир). Таъкидланганидек, Хитой ва Тайвань ҳозирги даврда асосан иқтисодий, маданий-гуманитар масалаларни ҳал қилиш босқичидадир. Юқоридагиларни умумлаштириб, шуни таъкидлаш лозимки, Хитой ва Тайвань ўртасидаги эркин савдо икки мамлакат муносабатларидағи иқтисодий ва сиёсий барқарорликнининг асоси бўлиб хизмат қиласди.

II-боб. “Осиё йўлбарслари”нинг постиндустрисал “тараққиёт мўъжизаси” .

2.1. “Осиё йўлбарслари” посингудустрисал цивилизацияга ўтишига сабаб бўлган омиллар.

Осиё қитъаси азалдан ўзининг тараққиёт учун зарур имкониятларининг юқорилиги билан ажралиб туради. Шарқ тамаддунлари яратган бой ўлмас мерос ва қадриятлар, бошқа тамаддунларга ҳам ижобий таъсир кўрсатганлигини тарихчилар эътироф этади. Табиий ресурсларга бой бўлмаган Осиё йўлбарслари ҳам XX аср иккинчи ярмида постиндустрисал цивилизацияга ўтиш борасида катта ютуқларни қўлга киритишиди. Фан-техника инқилоби, жаҳонда тинчлик, демократиянинг мустаҳкамланиши, иқтисодий глобаллашув жараёнларида Жанубий Корея, Сингапур, Сянган, Тайвань йўлбарс давлат сифатида янги индустрисал мамлакатлар биринчи авлоди сифатида халқаро майдонда ўз мавқеини мустаҳкамлади. Янги индустрисал мамлакатлар ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилигидан параметрларнинг барча системалари бўйича ажралиб туради.

Постиндустрисал мамлакатларни ривожланаётган мамлакатлардан фарқланиб турувчи томонлар, уларни ривожланган капиталистик мамлакатлардан ҳам ажратиб туради. Улар ривожланишининг “Янги индустрисал” модели сифатида мавжуддир. Бу характерли томонлар, Лотин Америкасидаги ҳамда Осиёдаги постиндустрисал мамлакатларнинг ривожланиш тажрибасини таҳлил қилиш жараёнида аниқ кўзга ташланади. Жанубий Корея, Тайвань, Гонконг, Сингапур, кўпчилик озодликка эришган мамлакатлар учун халқ хўжалигининг ички динамикаси бўйича ҳам, ташки иқтисодий муносабатларнинг экспансияси

бўйича ҳам, ривожланишнинг ўзига хос намунаси бўлиб қолдилар. Одатда, “Янги индустрисал мамлакатлар” қаторига Осиёдаги тўртта қайд этилиб ўтилган Жанубий Корея, Тайвань, Гонконг, Сингапур, шу билан бир қаторда Лотин Америкасидаги ЯИМ –Аргентина, Бразилия, Мексика каби мамлакатлар тааллуқли бўлиб ҳисобланади. Номма–ном санаб ўтилган барча мамлакатлар янги индустрисал давлатларнинг биринчи авлодлари ёки биринчи қалдирғочлари бўлиб ҳисобланади. БМТ томонидан ишлаб чиқарган методика бўйича янги индустрисал мамлакатларга кирувчи мамлакатлар у ёки бу мезонлар бўйича алоҳида ажралиб туради. Улар қуидагилардан иборатdir:

- Аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулотларнинг миқдори;
- Унинг ўртача йиллик ўсиш суръати;
- ЯИМ таркибидаги кайта ишлаш саноатининг умумий миқдори. У 20% атрофида бўлиши керак;
- Чиқариладиган товарлар умумий миқдорига нисбатан саноат маҳсулотларининг улуши ва экспорт миқдори;
- Хорижий мамлакатларга чиқариладиган тўғридан –тўғри инвестицияларнинг умумий миқдори¹.

Тадқиқотчилар, Осиё йўлбарслари постиндустриал цивилизация босқичига ўтишига сабаб бўлган ички ва ташқи омиллар сифатида қуидагиларни эътироф этишади:

1. Мазкур мамлакатлар аҳолиси менталитетидаги меҳнатсеварлик, интизом, жамоавий ишлаш, янгиликка мойилликнинг кучлилиги;
2. Аҳолининг чет тилларни билиш даражаси юқорилиги;
3. Осиё Тинч океани ҳавзасидаги ривожланган давлатлар билан азалдан фаол ҳамкорликнинг мавжудлиги;

¹ С.И.Долгов “Глобализация экономики: Новое слово или новое явление” (Экономические проблемы на рубеже веков) 1998,34-б.

4. Миллий менталитеттган асосланган либерал -демократик тараққиёт модели ва ҳукуматлар томонидан амалга оширилган либерал ислоҳотлар;

5. Ривожланган давлатлар тараққиёт тажрибаларидан унумли фойдаланиш, фан-техника ютуқларини ишлаб чиқаришга фаол тадбиқ этиш;

6. Маҳсулотларнинг арzonлигига, ишчи кучига кам маблағ сарфланади;

7. Кадрлар салоҳияти. Осиё йўлбарслари ишчилари ва инженерлари (муҳандислар) жуда юқори касб маҳоратига ва интизомга эга;

8. Иш ҳақи бевосита иш стажига боғлиқ, ўз фирмасига садоқатлик юқори баҳоланади ва рағбатлантиради;

9. Инновациялар, патентлар, ихтиrolарни яратишга бўлган эътибор ва рағбат тизимининг ривожланиб бориши.

10. Осиё йўлбарслари иқтисодий модели учун давлат ва бизнес ҳамкорлиги хосдир. Давлат кредитлар ва ташқи иқтисодий имтиёзлар тизимидан фойдаланиб иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларини белгилаб берди, бу босқичда устувор тармоқларни қўллаб-қувватлади¹.

Ўтган асрнинг 90-йилларидағи статистик маълумотларга назар ташласак, Осиё йўлбарсларининг жаҳон бозорига рақобатбардош маҳсулотлар етказиш, олтин-валюта заҳирасининг ҳажми, аҳоли фаровонлигини таъминланиши борасида катта юутқларни қўлга киритди. Бу ютуқларни қўлга киритилишига ҳар томонлама пухта ўйланган ислоҳотлар стратегияси, аввало иқтисодиётни либераллаштириш, хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиш, демократик бошқарувни ҳар бир мамлакат миллий мероси, менталитети ва ўзига хос хусусиятлари билан уйғун ҳолда жорий этиш, хуллас, жамият ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш сиёсати изчил амалга оширилгани билан изоҳланади Бинобарин, бу давлатларда ҳам,

¹ Хейфец Б.А. Мировой опыт успешных модернизаций. //Международная экономика, №6, 2011, 23-6.

умуман Жануби-Шарқий Осиёда ҳам либералаштириш жараёни бир хил ва изчил кечганий йўқ. Дейлик, “Осиёй йўлбарслари”га қўшни давлатлар - Хитой, Лаос, Камбоджа ва Вьетнамда бозор муносабатларининг айрим механизмларига таяниб амалга оширилган ислоҳотлар ўша мамлакатларнинг асосий тузилмаси - авторитар ҳокимиятни ўзгартирганий йўқ. Осиёй йўлбарсларида эса давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини ислоҳ этиш, эркинлаштириш кўзга ташланади. Бу борада уларнинг ҳар бири мураккаб ва мashaққатли тараққиёт йўлини босиб ўтишига тўғри келди. Масалан, айрим мутахассислар Жанубий Кореяning мамлакат иккига бўлинниб кетгандан кейинги аянчли аҳволини изоҳлаб, “урушдан олдинги саноат ва хомашё заҳираси буткул Шимолий Кореяга ўтиб кетгани”, ночор қолган одамлар ‘дараҳт пўстлоғи ва каламушларни еб жон сақлашга мажбур бўлгани”ни таъкидлайди. Аммо орадан йигирма йил ўтгач, мамлакат жадал тараққиёт йўлига кириб, саноат маҳсулотлари, хусусан, кемасозлик, кимё, замонавий коммуникация ва компьютер технологиялари бўйича жаҳондаги етакчи давлатлар қаторидан ўрин олишини кўпчилик кутмаган эди. Таъкидлаш жоизки, мазкур мамлакатларда ривожланган Ғарб давлатларининг тараққиёт моделлари ва демократия тамойилларига кўркўона таклид қилинган эмас. “Осиёй йўлбарслари” Ғарб тажрибасини инкор этмаган ҳолда унинг ижобий жиҳатлари, афзалликларини ўзининг тарихий шарт-шароити, азалий қадриятлари ва менталитетига мувофиқ шаклда татбиқ этгани эътиборлидир. Бу мамлакатларнинг барчасида ислоҳотларнинг бош ташаббускори давлат бўлган¹.

Шундай қилиб, 50-60 йилларда Жанубий Корея ҳукумати етакчилигига амалга оширилган ислоҳотлар стратегияси, бир томондан, ислоҳотларнинг давлат томонидан бевосита бошқарилишини, иккинчи томондан, хусусий тадбиркорликка, айниқса, аграр соҳада кенг йўл очиб берилишини назарда тутган эди. Чунончи, аграр ислоҳотларнинг дастлабки босқичларида асосий

¹ Баҳодир Зокир – “Уч қадамлик” юксалиш:// Тафаккур. 2000, №1, 3-6.

эътибор импорт ўрнини босувчи маҳсулот ишлаб чиқариш ва ички бозорни истеъмол моллари билан тўлдиришга қаратилган бўлса, 60-йиллар бошидан экспортга қўйилган барча чекловлар бекор қилиниб, хорижга рақобатбоп маҳсулот чиқариш масаласи кун тартибига қўйилди. Натижада 1965- 80 йиллар оралиғида экспорт қиймати 800 марта, экспортнинг ялпи ички маҳсулотдаги (ЯИМ) улуши эса ўн мартага - 3 фоиздан 32 фоизга ошиди. Шу йиллар мобайнида ялпи миллий маҳсулотнинг ўсиш суръатлари ҳам узлуксиз ошиб борганини қўриш мумкин. Хусусан, 1953-61 йилларда бу кўрсаткич 4,5 фоиз, 1962-67 йилларда 8,7 фоиз, 1967-72 йилларда эса 11 фоизни ташкил этган.

Албатта, Жанубий Кореядаги ислоҳотлар муваффақиятида Фарб мамлакатлари, айниқса, АҚШнинг молиявий қўмаги, имтиёзли кредитлари муҳим аҳамият касб этганини қайд этиб ўтиш лозим. Қолаверса, “Корея мўъжизасининг дунёга келишида етакчи ўрин тутган юқори малакали мутахассис ва менежерларнинг аксарияти АҚШ ва бошқа ривожланган Фарб мамлакатларида таҳсил олгани ҳам эътиборга молик. Бугун улар мамлакатнинг иқтисодий куч-қудрати ва ижтимоий-сиёсий барқа рорлигининг асосий ом илига айланган “ўрта синф” ўзагини таш кил этади.

“Осиё йўлбарслари” ўтказган либераллаштириш ва демократлаштириш ислоҳотларида бюрократик тўсиқларни мумкин қадар олиб ташлаш ва иқтисодиётда давлат сектори улушини қисқартириш алоҳида ўрин эгаллади. Ислоҳотлар мобайнида мазкур мамлакатлар хукумати давлат корхоналари саноат ривожини жадаллаштириш ўрнига, аксинча, унинг йўлига тўсиқ бўлаётганига ишонч ҳосил қилгач, асосий эътиборни хусусий тадбиркорликка каратди. Хусусан, Жанубий Корея, Малайзия, Сингапур каби мамлакатларда хусусий тадбиркорликни қонун воситасида қўллаб-қув ватлаш билан бирга, давлат корхоналарини хусусийлаштириш, банк соҳасини либераллаштириш, фонд биржалари сонини кўпайтириш, хорижий

инвестицияларни жалб этиш, давлатнинг тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини чеклаш масалалари устувор аҳамият касб этди.

Таъкидлаш жоизки, Ғарб назариётчиларининг айрим хуносалари, жумладан, иқтисодий ривожланиш даражаси юқори мамлакатда демократия муқаррар қарор топади ва такомиллашиб боради, деган қарашлари Жанубий Корея амалиётига унчалик ҳам мос келмайди. Чунончи, президент Пак даврида (1963-79) иқтисодий ўсиш суръатлари узлуксиз ошиб борган бўлсада, мамлакатда ҳарбийларнинг авторитар бошқарув тизими ҳукмронлик қилиб, демократия тамойилларини жорий этиш борасида сезиларли ўзгаришлар кўзга ташланмаган. Баъзи мутахассисларнинг таъкидлашича, назарий жиҳатдан қараганда, Корея мўъжизаси хаддан ташкари авторитар тузум шароитида ҳам намоён бўлиши ва ривожланиши мумкин¹.

Шу билан бирга, 70-йилларда вужудга келган вазият, аҳоли қатламлари, хусусан, бой ва камбағаллар ўртасидаги тафовутнинг кескинлашуви, солиқлар миқдорининг ортиши, истеъмол моллари нархининг ошиб бориши ижтимоий норозилик кучайишига сабаб бўлди. Бунинг устига, иқтисодий ислоҳотлар жараёнида шаклланиб, оёққа туриб олган, бироқ сиёсий фаолиятга етарлича жалб этилмаган “ўрта синф” ҳам уз улушкини талаб қила бошлади. Бу ҳол авторитар бошқарувдан воз кечиб, чинакам либерал ислоҳотларни амалга ошириш, давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларида демократик қадриятларни қарор топтириш, айниқса, сиёсий янгиланишини жадаллаштириш фурсати етганидан далолат берарди.

Жанубий Корея иқтисодий соҳада улкан ютуқарни қўлга киритганига қарамай, ҳозирда ҳам сиёсий бошқарувни эркинлаштириш ибтидосида турибди. Ҳар ҳолда мазкур давлатнинг эллик йиллик ривожланиш тажрибаси тараққиётнинг муайян босқичларида ислоҳотларни авторитар услублар воситасида бошқариш ижобий натижа бериши ва энг муҳими, авторитаризм босқичма-босқич демократия сари етаклаши мумкинлигини кўрсатади.

¹ Авторитаризм и демократия в развивающихся странах. М.Наука, 1996, 132-б.

Бу хulosа яна бир постиндустриал давлат Тайванга ҳам дахлдор. Тайвань тажрибасининг аҳамияти шундаки, қолоқ ва кашшок бир мамлакат 50 йил ичида ҳар жиҳатдан ривожланган эркин демократик жамият барпо этиб, дунёдаги юксак тараққий этган давлатлар қаторидан ўрин олди. Шу йиллар мобайнида Тайвань эришган ютуқлардан ақл шошади. Агар 50-йилларда мамлакатда асосан пахта матолар ва кимёвий воситалар тайёрланган бўлса, 70-йилларга келиб у саноат маҳсулотлари экспорт қилувчи йирик давлатга айланди. 1952-95 йилларда йиллик иқтисодий ўсиш суръатлари ўртача 8,5 фоизни, аҳоли жон бошига ҳисоблаганда эса 6,3 фоизни ташкил этган. Тайвань улкан валюта заҳираси (2005 йилнинг бошида - 299,7 миллиард доллар) ва эркин инвестиция капиталига эга қудратли давлат ҳисобланади. Ҳатто 1997 йили Осиёда рўй берган инқироз минтақанинг аксар мамлакатлари иқтисодий ва молиявий тизимини издан чиқарган бўлса-да, унинг оқибатлари Тайвань иқтисоди жиддий путур етказгани йўқ. Бу ҳол мамлакат иқтисодиёти мустаҳкам асосга таянгани, ислоҳотлар стратегияси тўғри белгилангани билан изоҳланади. Бир сўз билан айтганда, тарихан қисқа муддатда табиий хомашё заҳираларига эга бўлмаган мамлакатнинг бундай улкан ютуқларни қўлга киритиши чиндан ҳам ҳайратланарлидир.

Мазкур мамлакатда ислоҳотлар, Хитойда бўлгани каби, аграр соҳани ислоҳ қилиш ва хусусий оилавий фермаларни ташкил этишдан бошланди. Атиги тўрт йил ичида (1949-53) ўз ерига эга бўлган қишлоқ оиласарининг улуши 61 фоиздан 92 фоизга ошди. Ер ислоҳоти мамлакат иқтисодиётининг бошка тармоқлари ривожига замин ҳозирлади. Тайванда саноат ривожининг ўзига хослиги ва бу борада эришилган ютуқлар, биринчи навбатда, хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнеснинг ҳар жиҳатдан рағбатлантирилиши ҳамда қўллаб- қувватланиши билан изоҳланади. Бугунги кунда Тайванда фаолият юритаётган 770 мингдан кўпроқ кичик ва ўрта компанияларнинг 150

мингдан зиёдроғи экспортбоп маҳсулот ишлаб чиқаради ва мамлакат аҳолисининг 70 фоизини иш билан таъминлайди¹.

Тайвань иқтисодий стратегиясининг ташқи бозорга йўналтирилгани ўзини оқлади. Экспортнинг йиллик ўсиш суръатлари 50-йилларда ўртача 6 фоизни ташкил этган бўлса, 70-йилларда бу кўрсаткич 32,6 фоиздан ошди. Экспорт таркибида ҳам туб ўзгаришлар рўй берди. Агар 1951 йили қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг экспортдаги улуши 91,9 фоиз, саноат маҳсулотлари 8,1 фоизни ташкил этган бўлса, 1990 йили вазият тамоман ўзгача тус олди: қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари улуши 4,4 фоизни, саноат маҳсулотлари улуши эса 95,5 фоизни ташкил этди. Мамлакатдаги жадал иқтисодий ривожланиш ижтимоий-сиёсий ўзгаришларга олиб келди. Жумладан, ўрта синфнинг қудратли ижтимоий кучга айлангани жамиятда сиёсий плюрализм, фикрлар хилма-хиллиги учун шарт-шароит туғдирди. Зеро, мамлакатда вужудга келган кўплаб жамоат бирлашмалари ва ассоциациялар ўз манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида сиёсий жараённинг фаол иштирокчисига айланди. Бундан ташқари, Тайвань ҳукумати томонидан эркин бозор тамойилларининг эътироф этилиши, Ғарб мамлакатлари билан алоқаларнинг мустаҳкамланиши, аҳоли билим даражасининг ошиши, дунёқарашининг ўзгариши жамиятда демократия тамойиллари ва либерализм ғояларининг кенг ёйилишига сабаб бўлди. Бошқача айтганда жамият ҳаётини авторитар бошқариш услублари янги воқелик талабларига жавоб беролмаётгани аён бўлиб қолди. Оқибатда Тайвань раҳбарияти мамлакатда сиёсий ислоҳотларни жадаллаштириш, кўппартиявийлик тизимини вужудга келтириш, жамият сиёсий бошқарувининг услуг ва мезонларини демократия талаблари асосида ўзгариши зарурлигини англаб етди. 1980 йили Тайванда муқобиллик асосида илк президентлик сайлови ўтказилди. Шундан буён сайловлар барча

¹ Б. Зокир. Глобаллув зиддиятлари. Т. Шарқ. 2015, 45-б.

сиёсий кучлар, жумладан, мухолифат иштирокида ўтказиб келинмоқда. Шунга карамай, Тайванда хуқуқий демократик жамиятни барпо этиш масаласи хали кун тартибидан олинган эмас. Аксарият таҳлилчиларнинг фикрича, ҳозирги вақтда Тайвань авторитар бошқарув тизимидан демократия сари илдамлаб бораётган давлатлардан биридир. Биринчи Президентимиз Ислом Каримов мустақиллик арафасидаги чиқишлигининг бирида Тайвань сингари давлатлар тараққиёти ва эришган ютуқлари хақида фикр юритиб, бундай деган эди: “...ўзингиз дунёга каранг, бир вақтлар катта давлатларнинг мустамлакаси бўлган Жанубий Кореяда, Таиландда, Гонконгда қандай ўзгаришлар булмоқда? Бу ўлкаларда қандай кадрлар, қандай ақл-заковат эгалари етишиб чиқмоқда, улар қандай мўъжизаларни яратмоқда?”¹.

Бундай эътирофлар “Осиё йўлбарслари”дан яна бири - Сингапурга хам бевосита дахлдордир. Маълумки, дунёда келажак авлодлар тақдири ва истиқболи ҳақида қайғурмай, фақат табиий бойликларни сотиш эвазига кун кечираётган катта-кичик мамлакатлар оз эмас. Умуман табиий бойликларга эга бўлмаган, ҳатто осмонўпар биноларни барпо этиш учун кум, канализация эҳтиёжлари учун сувни ҳам сотиб олишга мажбур бўлган митти давлат - Сингапур бугун жаҳондаги энг бой мамлакатлардан бирига, аҳоли жон бошига ишлаб чиқариладиган ЯИМ миқдори бўйича (27,5 минг АҚШ доллари) энг юқори кўрсаткичга эришган давлатга айланди. Эътиборли жиҳати шундаки, мутахассислар сўнгги ўн-ўн беш йил мобайнида Сингапур иқтисодий ўсиш суръатлари бўйича дунёдаги энг ривожланган давлатлардан ўзиб кетганини таъкидламоқда. Бундан-да ажабланарлиси - мамлакат миллий даромадининг чорак қисмидан ортиқроғи юксак технологиялар, жумладан, ахборот-коммуникация ва биотехнологиялар соҳасида яратилмоқда.

На табиий бойликларга, на ўзлаштириш ва фойдаланиш учун ер-сувга эга бўлган бу митти давлат қандай қилиб бундай мўъжиза яратгани

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон, 2011, 39-бет

күпчиликни қизиқтириши табиий. Гап шундаки, 1965 йили мустақилликка эришганида Сингапурнинг ўта меҳнаткаш, янги билим ва инновацияга чанқоқ ахолисидан булак бойлиги бўлмаган. Ана шу одамлар Сингапур ислоҳотларининг отаси - Ли Куан Ю (36 ёшли, маълумоти бўйича ҳуқуқшунос, Кэмбриж университети битирувчиси, Сингапур Халқ ҳаракати партияси раиси, мамлакат Баш вазири) бошчилигига мисли кўрилмаган ютуқларни қўлга киритди. Бироқ ислоҳотларнинг дастлабки босқичида Ли Куан Ю ва унинг сафдошлари жиддий муаммоларга дуч келиб, уларни ҳал этишнинг янги, ноанъанавий йўлларини излашдан бошқа чораси қолмаган эди. У ўз эсдаликларида ўша вақтдаги мураккаб вазият ҳақида, хусусан, бундай деб ёзган: “Кўп йиллар мобайнидаги синов ва хатолар, баъзан боши берк кўчага кириб қолиш ҳолатларидан сабоқ чиқариб, Сингапурга Америка трансмиллий корпорацияларини (ТМК) жалб этиш бизни қийнаётган муаммоларни ечишда энг мақбул йўл бўлади, деган хulosага келган эдик... Зоро, Америка ТМКлари туфайли мамлакатга юксак ишлаб чиқариш технологияларини олиб кириш ва энг муҳими, кўплаб иш ўринлари яратиш имкони туғиларди”¹.

Ли Куан Ю ўша давр- -25 айниқса коммунистик ва “учинчи дунё” мамлакатлари иқтисодчилари орасида кенг тарқалган қарааш - “ТМКлар арzon ер, меҳнат ва хомашё заҳираларини тасарруф этишдан манфаатдорлиги ҳам да мустамлакачиларнинг ғайриинсоний сиёсати давомчилари” деган тасаввурларнинг асоссизлигини таъкидлайди. “Учинчи дунё мамлакатларидаги кўргина етакчилар, - деб ёзади Ли Куан Ю, - ана шу тасаввурнинг тўғрилигига шубҳа қилмасди. Сирасини айтганда, бу менга ҳам, сафдошларимга ҳам заррача таъсир қилгани йўқ Зоро, биз ўша вақтлар ўта муҳим ҳаётий масалаларни ҳал этиш билан машғул бўлиб, қандайдир тасаввур ва ақидалар атрофида баҳс юритишга вақтимиз ҳам, хоҳишимиз ҳам йўқ эди. Қолаверса, Сингапурда вазият тамоман ўзгача эди. Чунки

¹ Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” - в первый. М. ДРОФА, 2005, 58-6.

мамлакатимизда ТМКлар эксплуатация қилиши мумкин бўлган табиий бойликтарнинг ўзи йўқ эди. Бизнинг асосий бойлигимиз бу - меҳнаткаш халқимиз, анчагина мукаммал инфратузилма ва кечаю қундуз ишлашга тайёр бўлган ҳукуматнинг шакллантирилгани эди”¹.

Сингапур раҳбарияти қўшни мамлакатларнинг иқтисодий тазиёки ку-чаяётгани, улар билан савдо-сотиқ ҳажми тобора камаяётгани, 1961 йили Малайзия Федерацияси таркибига киргани ҳеч қандай самара бермаётганини (1965 йилда Сингапур федерация таркибидан чиқиб кетади) эътиборга олиб, асосан Farb мамлакатлари ҳамда Япония билан мустаҳкам алоқаларни йўлга қўйиш, ана шу мамлакатлар ишлаб чиқарувчилари ва инвесторларини мамлакатга жалб этиш, жаҳон бозорига рақобатбоп маҳсулотлар етказиш, қандай бўлмасин ривожланган давлатларнинг хизмат кўрсатиш соҳасида қарор топган андозалар даражасига эришишни мақсад қиласди. Ўзини тўлиқ оқлаган мазкур стратегия асосида амалга оширилган ислоҳотлар тарихан қисқа вақтда Сингапур иқтисодиётининг мисли қўрилмаган суръатлар билан ривожланишига, дунёning энг тараққий этан мамлакатлари қаторидан ўрин олишига, баъзи ижтимоий-иктисодий кўрсаткичлар бўйича ҳатто улардан ўзиб кетишига хизмат килди.

Бугунги кунга келиб Сингапур электроника ва ускунасозлик, оптик асбоблар ва линзалар, самолётсозлик, нефть ва газ ишлаб чиқарувчи платформалар, компьютер техникаси, кемасозлик, металлургия ва бошқа кўплаб соҳаларда улкан натижаларни қўлга киритди. Бундан ташқари, у илмий-тадқиқот салоҳияти ва имкониятига қўра, Жануби-Шарқий Осиёning етакчи давлатига айланди. Бу мўъжазгина давлат-шаҳарда фаолият юритаётган 170 та илмий тадқиқот институти энг мураккаб технологияларни ишлаб чиқариш билан шуғулланмоқда, иккита университет ва иккита политехника институти юксак малакали мутахассис ва менежерларни етиштириб бермоқда.

¹ Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” – в первый. М. ДРОФА, 2005, 58-6.

Аксар мутахассис ва сиёсатчилар Сингапурнинг молиявий-иқтисодий ва илмий-технологик тараққиётда бундай оламшумул ютуқларни қўлга киритишида фақат биргина шахс - Ли Куан Ю “айбдор” эканини таъкидлайди. Чунончи, Япониянинг собик Баш вазири Киити Миядзава “У деярли бир ўзи кичкина оролни буюк давлатга айлантира олди” деган бўлса, америкалик таниқли давлат арбоби ва сиёсатшунос Генри Киссинжер Ли Куан Юнинг “Сингапур тарихи: “учинчи дунёдан” - биринчиси томон йўл” китобига ёзган муқаддимасида ислоҳотларнинг дастлабки босқичларида Сингапур етакчиси жуда чигал, ғоят оғир муаммоларга дуч келгани ҳақида тўхталиб, “Тарихий тажриба ўта мураккаб вазиятларда ноёб қобилият соҳиби, етакчининг ақл -заковати ёрқин намоён бўлишидан далолат беради. Шу маънода, Сингапурда вазият устун келадими ё етакчи шахси деган масала Ли Куан Ю фойдасига ҳал бўлган эди”¹. деб таъкидлайди.

Сингапур мўъжизаси“нинг яна бир ҳал қилувчи омили ислоҳотларнинг дастлабки босқичларидаёк пухта тайёргарлиқдан ўтган малакали мутахассис ва менежерларни тарбиялаб вояга етказиш масаласига алоҳида эътибор қаратилгани бўлди. Ли Куан Ю бу ҳақда шундай деб ёзган: “Умуман ҳеч қандай амалий тажрибага эга бўлмаса ҳам, биз истеъдодли ёшларимизнинг маънан поклиги, ақл-заковати, ғайрат-шижоатига ишонар эдик. Мактаб битиравчилари орасидан саралаб олинган кўплаб қобилиятли ёшлар Буюк Британия, Канада, Австралия, Янги Зеландия, Германия, Франция, Италия, Япониянинг энг нуфузли университетларига, молиявий аҳволимиз бир оз ўнгланиши билан - АҚШнинг етакчи илмий ва укув марказларига жўнатилди. Вакт ўтиб, улар орасидан зўр тадбиркорлар, бутун дунёда шуҳрат қозонган компаниялар раҳбарлари етишиб чиқди”¹.

¹ Киссинжер Г. Предисловие// Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” - в первый. М. 2005, 7-б.

¹ Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” – в первый. М. ДРОФА, 2005, 68-б.

Эътиборли жиҳати шундаки, мамлакатда амалга оширилган ижтимоий-иктисодий ислоҳотларнинг барча босқичларида давлат, худди Ўзбекистондаги каби, бош ислоҳотчи бўлган ва ўзгаришларнинг ҳеч бир жиҳати унинг назоратидан четда қолмаган. Масалан, кўпгина соҳаларда бозор механизмлари ўта эҳтиёткорлик билан татбиқ этилганини қайд этиш лозим. Ли Куан Ю, “Бугунги кунга келиб гуллаб-яшнаган компанияларимиз дастлаб вазирликларнинг назорати остида ташкил этилди. Оёқка туриб, самарали фаолият юрита бошлаши билан улар вазирликлар назоратидан холи мустақил компанияларга айлантирилди”, дея таъкидлаганэди. Мустақилликдан кейин Сингапурда инглиз қонунчилик тизими мерос бўлиб қолган бўлса-да, ушбу мамлакатда йиллар мобайнида шаклланган демократиянинг ўзига хос шакли қарор топди. Унинг хусусиятлари қўйдаги жиҳатлар билан белгиланади. Биринчидан, бутун халқ иродаси эркин, адолатли, узлуксиз, муқобил ва кўппартиявийлик асосида ўтказиладиган сайловларда намоён бўлади; иккинчидан, мамлакатда барчанинг қонун олдида тенглиги амалда таъминланган, фуқароларнинг қайси груп ёки табақага мансублиги эмас, унинг қобилияти, ишбилармонлиги, ватанга садоқати каби фазилатлари қадрланади; учинчидан, низо ва бошбошдоқлик шароитида демократия ривожланиши мумкин эмас деган тушунча сингапурликлар онгига сингдирилгани сабабли улар ижтимоий-сиёсий барқарорликни олий «қаддрият сифатида эъзозлайди ҳамда миллий тараққиёт, иктисодий ривожланиш ва хорижий инвестицияларни жалб этишининг бош омили деб билади; тўртинчидан, мамлакат хукумати ўз ваколатлари доирасида амалга оширган ишлари бўйича доимий равишда халқ олдида ҳисоб бериши анъанага айланган; бешинчидан, мамлакатда кучли давлат идоралари ва ривожланган фуқаролик жамияти институтлари, ўз ижтимоий-сиёсий масъулиятини чуқур англаган матбуот шакллантирилган (масалан, Ғарб оммавий ахборот воситаларидан фарқли ўларок, Сингапур матбуоти давлатга қарши муқобил институт эмас, мавжуд муаммолар юзасидан танқидий мулоҳаза юритиб, уларни ҳал этиш борасида амалий,

конструктив таклиф ва ёндашувлар ишлаб чиқадиган ўзига хос минбар сифатида эътироф этилади); олтинчидан, Сингапур Конституциясида фукароларнинг барча ҳукуқ ва эркинликлари қатый белгилаб қўйилган бўлса-да, мамлакат раҳбариюти, ҳукумат аъзоларининг фаолияти асоссиз танқид қилинишига йўл қўйилмайди, шу билан биргаликда, сиёсий жараёнларда иштирок этишни ихтиёр қилган, муайян муаммоларга барҳам бериш юзасидан амалий таклифларини ҳаётга татбиқ этмокчи бўлган ҳар бир шахс сиёсий фаолиятга тортилади; еттинчидан, мамлакатда, аксарият ривожланган ва ривожланаётган давлатлардан фарқли ўларок, ўғрилик, зўравонлик, гиёхванд моддалар сотиш ва истеъмол қилиш, коррупция жиноятларига қарийб барҳам берилган¹.

Хулоса қилиб айтганда, “Осиё йўлбарслари”нинг постиндустриал цивилизацияга асосланган тараққиёт йўли, давлат ва жамият ҳаётини ислоҳ, этиш тажрибаси, демократик қадриятларни миллий қадриятлар билан мувофиқ ҳолда жорий қилиш борасида эришган ютуқларининг мезон ва омилларини ўрганиш аксарият ривожланаётган давлатлар учун назарий ва амалий аҳамият касб этиши шубҳасизdir.

¹ Н. Тўхлиев. Осиё тараққиёт модели. Т. Академия, 2015 , 21-б.

2.2. Осиё йўлбарслари иқтисодий моделларининг ўзига хос томонлари ва иқтисодий кўрсатиличлари.

Юқорида таъкидлаганимиздек, постиндустриал цивилизация табиий ресурсларни тежовчи, муқобил энергия манбаларига асосланган инновацион иқтисодий тизимни йўлга қўйишни талаб қиласди. Либерал ислоҳотлар, инсон омилидан унумли фойдаланиш, ривожланган давлатлар билан фаол ҳамкорлик Осиё йўлбарслари иқтисодий моделларини наъмунали моделга айланишига олиб келди. Глобаллашув даврида инновацион иқтисодиётнинг афзалликларини АҚШ, Япония, ХХР, Фарбий Европа ва Осиё йўлбарслари амалда исботлаб беришди¹.

Уларнинг барчаси иқтисодий ўсишнинг ташки омилларидан самарали фойдаландилар. Шу ўринда, саноати ривожланган мамлакатлардан хорижий сармоялар, техника ва технологияларни кенг миқиёсда жалб қилинганлигини таъкидлаб ўтиш лозим бўлади. Жанубий Корея, Сингапур, Тайвань Сянган давлатларида Фарб капитали таъсирининг кучлилиги, бу мамлакатларда либерал кайфиятларнинг устунлиги миллий либерал-демократик моделдан боришига туртки бўлди. Қолаверса “Совуқ уруш” шароитида коммунистик хатардан ҳимояланиш ҳам бу давлатларни АҚШга яқинлашишга мажбур қилган эди².

Трансмиллий корпорацияларни, айнан Осиё мінтақасига жалб қилишда қўйидаги шарт –шароитлар муҳим аҳамият касб этди.

“Янги индустрисал мамлакатлар” нинг фойдали жуғрофий аҳволи. Уларнинг барчаси дунё савдо иқтисодий йўлларининг

¹ Сыева В.А. Труженики четырех «маленьких драконов». – М.:Наука, 1991,45-б.

² Г.Мартин, Х.Шуман Западная Глобализация (Атака на процветанию). М.: Международные отношения, 2005, 89-б.

чорраҳасида, яъни Жаҳон хўжалиги марказлари бўлмиш –АҚШ ва Японияга яқинроқ жойлашган.

Осиё йўлбарсларида саноати ривожланган мамлакатларга нисбатан муносаб бўлиб ҳисобланадиган автократик ёки шунга яқин бўлган сиёсий мухитлар яратилди. Уларда сиёсий барқарорлик таъминланди ва сиёсий ҳамда демократик ўзгаришлар иқтисодий ислоҳотлар фойдасига томон қаратилди. Хорижий инвесторларга улар инвестицияларининг хавфсизлиги учун юқори даражали кафолатлар таъминланди. Осиёдаги “янги индустрнал мамлакатлар” аҳолисига хос бўлган меҳнатсеварлик, интилувчанлик, тартиблилий, матонатлилий сингари ноиқтисодий омиллар ҳам катта аҳамият касб этади. Бу омилар маълум даражада Осиё йўлбарсларида бир томондан, миллий иқтисодиётнинг ташқи бозор ва экспортга томон устивор йўналишлар орқали ривожланишини, шунингдек, импорт ўрнинн босувчи экспорт тизимини ривожланишини таъминлади¹.

Янги индустрнал мамлакатлар иқтисодий ривожланиш кўрсаткичлари бўйича бошқа ривожланаётган мамлакатлардан тубдан фарқ қиласиди. Жумладан, Тайвань ЯИМ 1952-1993 йилларда 170 марта, ташқи савдо айланмаси эса 534,6 марта ортган. Мамлакатда иқтисодий ўсишнинг ўртача йиллик суръатлари 8,7% ни ташкил этган. Ҳисоб-китобларга кўра 30 йил мобайнида (1960 -1990) Осиё ҳудуди иқтисодиётининг ўсиш суръатлари йилига 5% ни ташкил этгани ҳолда, Европа мамлакатларида бу кўрсаткич 2% га teng бўлган. Тайвандан ташқари 1990 йилларда юқори иқтисодий ўсиш суръатлари Жанубий Кореяда - 8 %, Сингапурда - 8 % атрофида, Малайзияда

¹ Джураева Г.М. Сингапур в системе международных отношений // Ж.: Международные отношения. – Т., 2017, №1, 71-б.

- 9% га тенг бўлди. Янги индустрисал мамлакатларнинг юқори иқтисодий ўсиш суръатлари аҳоли турмуш даражасининг ошиши билан ҳамоҳанг кузатилади. Хусусан, 1960 йилларнинг ўрталари 1990 йилларнинг бошларида бу мамлакатларда аҳоли жон бошига тўғри келувчи даромад тўрт баравар ошган. Сянган, Сингапур ва Тайванда саноатлаштириш жараёнлари XX асрнинг 40-йилларида бошланган. Гонконг ва Тайванъ узок муддат мобайнида коммунистик Хитойга қарши қўйилган ва хориждан катта миқдорда иқласодий ёрдам олиб турган;

Осиё постиндустрисал давлатлари ривожланишининг таҳлили уларга хос бўлган қўйидаги хусусиятларни ажратиш имконини беради:

- Япониядан фарқли равища бу мамлакатлар Иккинчи жаҳон урушига қадар дунёда етакчи эмас эди ва саноатлаштириш тажрибасига эга бўлмаган. Улар саноатлаштириш сиёсатини деярли йўқ жойдан бошлишган;
- уларнинг аксариятида иқтисодиётда давлат сектори етакчилик қилган;
- бу мамлакатлар учинчи дунё мамлакатларидан ривожланган мамлакатлар қаторига киришни мақсад қилиб қўйишиган;
- бирон-бир ҳудудда саноатлаштириш жараёнлари осиё йўлбарсларидагидек катта миқдордаги хорижий инвестициялар билан қўллаб-куватланмаган;

- Осиё йўлбарслари иқтисодий модели учун давлат ва бизнес ҳамкорлиги хосдир. Давлат кредитлар ва ташқи иқтисодий имтиёзлар тизимидан фойдаланиб иқтисодий ривожланишининг устувор йўналишларини белгилаб берди, бу

босқичда устувор тармоқларни қўллаб-қувватлади. Таңлаб олинган устувор йўналишлар таркиби ўзгариб турди ва босқичларга боғлик ҳолда куйидаги устувор тармоқлар ривожланди:

- 50-йиллар - текстиль ва шиша саноати;
- 60-йиллар - кимё саноати ва металлургия;
- 70-йиллар - машинасозлик, кемасозлик, автомобилсозлик;
- 80-йиллар - электротехника саноати ва электроника;
- 90-йиллар - информатика, муқобил энергия манбалари, янги материаллар ишлаб чиқариш, аэрокосмос саноати¹.

Мисол учун, Сингапурда 1960 йиллар ўртасидан — 1970 йиллар ўртасигача бўлган даврда хорижий ТМКни жалб этиш орқали меҳнат сифимкорлиги юқори тармоқлар ривожлантирилди. 1970 йиллар ўртасидан 1980 йилларнинг охирига қадар эса хорижий корпорацияларга хизмат қўрсатувчи маҳаллий тармоқлар ривожлантирилди. 1990 йиллардан 2000 йилларнинг ошларига қадар инновацион иқтисодиётнинг кафолати бўлган давлат тадқиқот институтлари, илмий лабараторияларни фаол яратишга эътибор берилди.

Учинчидан, давлатнинг иқтисодиётдаги ролини босқичмабосқич камайтириш, ташқи иқтисоди алоқаларни эркинлаштириш, жамиятни демократлашириш орқали иқтисодий ривожланиш сиёсатини ўзgartириб боришли.

Тўртинчидан, мазкур давлатлар иқтисодий ривожланиш модели экспортга йўналтирилганлиги билан ажralиб туради. 2010 йилда экспортнинг ЯИМдаги улуши Жанубий Кореяда -

¹ Пахомова Л.: Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия). - М., 2000, 24-б.

54,0%, 71,9%, Малайзияда - 97,3%, Сингапурда — 208,3% ни ташкил этди. Сингапурда ЯИМнинг ўсиш суръати 2007 йилда 8,8% ни ташкил этгани ҳолда, 2008 йилда - 1,5%, 2009 йилда 0,8% га қисқарди, 2010 йилда эса 14,5% ни ташкил этди. Мамлакатда ишсизлик даражаси эса 2015 йилда 2,2% га teng бўлди¹.

Осиёнинг тўрт янги индустрисал мамлакатлари қаторига кирувчи Тайвань охирги йилларда ташқи иқтисодий алоқаларни иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш манфаатлари учун самарали фойдаланиш намунасини муваффақиятли намойиш қилди. Бу ерда бошланган, импорт ўрнини босиш сиёсатидан экспортга йўналганликда намоён бўлган, хўжалик механизмини қайта куриш танланган моделнинг афзалликларини исботлади. Тайванинг умумий стратегияси очик бозор иқтисодиётининг хусусий мулк ва давлат томонидан тартибга солиш билан бирга эркин тадбиркорлик қонунларга таянувчи ғарб моделига асосланган. Тайванинг индустрисал ривожланишида хорижий капитал катта аҳамият касб этди. Бошқа ривожланаётган мамлакатлардан фарқли, Тайвань хорижий инвестициялардан ва хўжалик ривожалнишини тезлаштириш учун трансмиллий корпорациялар эга бўлган афзалликлардан самарали фойдаланишга муваффақ бўлди. Тайванда илмий-техникавий салоҳиятнинг —танловчи стратегиясидан фойдаланилади, бунда амалий натижаларга барча илмий-техникавий ресурсларни микроэлектроника, биотехнология, молеклар кимё, толали оптика ва ҳ.к. каби устивор йўналишларда жамлаш орқали эришилади. Бироқ фан-техникани ривожлантиришдаги муваффақиятларга қарамай, Тайвань пировард натижада илмий-техникавий тараққиётнинг бундан кейинги ривожланишини белгилаб берувчи фундаментла илмий-тадқиқотлар жамланган индустрисал ривожланган мамлакатларга нисбатан анча кейинги ўринларни сақлаб келмоқда.

¹ Джураева Г.М. Сингапур в системе международных отношений // Ж.: Международные отношения. – Т., 2017, №1, 78-б.

Тайвань мамлакати иқтисодининг ривожланиш тарихига назар соладиган бўлсак, Иккинчи жаҳон урушидан кейин ушбу давлат иқтисодиёт ва экспортнинг дунёдаги энг юқори ўсиш суратларига эга бўлиб, ҳозирда у Корея Республикаси, Сингапур ва Гонконг кирган Шарқий Осиёning —тўрт кичик иқтисодий аждаҳоси постиндустриал мамлакатлар гурухига киради. 50-йилларнинг ўрталаридан бошлаб орол тезкор иқтисодий ўсишни намоён қилмоқда. Бу давр мобайнида ЯММ 14 марта, ахоли жон бошига тўғри келадиган даромад эса, мисли қўрилмаган даражада 73 марта ўсири 95,5% саноат маҳсулотидан ташкил топган. Тайванинг энг муҳим савдо ҳамкорлари қаторига АҚШ, Япония, Гонконг, ГФР ва Хитой кирган. Умуман олганда, ўтиш даври Тайванда XX асрнинг иккинчи ярмида ҳақиқатда —мўжиза деб аталди. Биргина 2008-2009-йилларда охирги 60 йил ичидаги иқтисодий инқироз туфайли жиддий зарбага учради (2009-йилда ЯИМ 1,9 %га тушиб кетди), бироқ тезда бу ҳолатдан чиқиб кета олди ва қайта тиклади.

Тайван —иқтисодий мўжизасининг энг муҳим сабаблари қўйидагилар:

- Дастрекви капитал. Тайванга 1949-йилда Чан Кайши Мао Дзедун коммунистлари билан фуқаролик урушида мағлубиятга учраган пайтда омад кулиб боқсан эди. Ўзи билан у нафақат Гоминдан партияси бошқарувини, балки унчалик кўп бўлмаган мамлакат олтин заҳираси ва қадимий Хитой династияси хазинасини ҳам қўлга киритган эди. У қимматли саноат асбоб-ускуналарини ҳам унутмади. Бу ерда йирик капиталга эга кўплаб ишлаб чиқарувчилар, инженерлар ва юқори малакага эга ишчилар тўпланган эди.

- Иқтисодий стратегия ва ривожланишнинг устувор йўналишларининг ишончли танланганлиги. Узоқ вақт давомида Тайванда ягона ресурс, истисно сифатида ўзига ишонган тартибли ва етарли даражада малакага эга ишчи кучи арzon бўлган бўлсада, дастрекви ургу экспортга йўналтирилган енгил саноатга берилди, яъни энг қулай ишлаб

чиқариш товарлари – кийимлар, газлама, юмшоқ үйинчоқлар ва бошқалар. Ушбу рақобат устунлигидан фойдаланган ҳолда Тайван жаҳон бозорига кўрина бошлади.

-Тайвань биринчилардан бўлиб маҳсус иқтисодий зона ва технопаркларни яратиш йўлидан борди. Улардан энг йириклари –Синчжу бўлиб, унда 130 минг атрофида ишчилар меҳнат қилишади, ушбу технопарк оролнинг барча товар маҳсулотларининг 15%игачасини таъминлаган.

-Тайван иқтисодий моделини яратишида АҚШнинг хиссаси сезиларли даражада юқори бўлди. Айтиш мумкинки, Тайванга яна омад келди. АҚШнинг Шарқий Осиёга стратегик қизиқиши, Корейс уруши, Вашингтонда бошланган —жаҳон эркинлашуви, совук уруш вазиятида Тайван —эркин зонага айланниб қолди.

- XXР билан алоқаларнинг яхшиланиши. Бугун айнан Хитой Тайвань экспорти учун асосий бозорга айланди (40 %).

Тайвань омили Хитой Халқ Республикасида —ислоҳотлар ва очиқ эшиклар сиёсатига ўтишида сезиларли даражада таъсир қўрсатди. Шундай қилиб, эркин иқтисодий зоналар Хитойда кўпчилик ҳолларда Тайван экспорт саноат зоналардан кўчирилди. Хорижий инвестицияларни рағбатлантириш чоралари сиёсатини олиб боришида XXР тўлалигича тайвань модели сиёсатини такрорлади. XXРнинг йигирмадан ортиқ провинциясида 40 мингдан ортиқ Тайван компаниялари фаолият олиб бормоқда¹.

Юқоридаги таҳлиллардан кўриниб турибдики, ушбу —мўъжизанинг асосида тўғри танлаб олинган иқтисодий стратегия ётади. 1949 йилда бошланган иқтисодий ислоҳотлар ерга бўлган мулкчиликни ўзгартиришдан бошландиди, бу ислоҳотлар давомида мусодара қилинган ер эвазига ўша вақтда вужудга келаётган давлат компанияларининг

¹ Осипова М.Г. Региональная и глобальная финансовая интеграция в Юго-Восточной Азии // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы. – М., 2014, 46-6.

акциялар пакети берилди, шунинг билан бирга анча солиқ ва бошқа имтиёзлар берилди. Бу хусусий индустрисал бизнесни очишга рағбатлантириди, дастлабки босқичда давлат томонидан кредит ресурслари ва давлат ёрдами билан таъминлаш маҳаллий саноатнинг вужудга келиши ва ривожланишига асос бўлди. Бугунги куннинг муваффақиятларини кўп жиҳатдан таъминлаган Тайвань индустрIALIZАЦИЯСИННИГ асосий хусусиятларидан бири кичик ва ўрта хусусий тадбиркорликни ҳар томонлама қўллашдан иборат. Ҳозирда

Тайванда 770мингдан ортиқ кичик ва ўрта компаниялар фаолият олиб бориши мөқда, улардан 520 минги хизматлар ва савдо соҳасида, 150мингтаси эса экспорт маҳсулотини ишлаб чиқарувчилари дирлар. Уларнинг иқтисодиёт учун аҳамият шу билан белгиланадики, бу корхоналар экспорт қийматининг 65%ни ва оролдаги бандликнинг 70%ни таъминлайдилар. Таъкидланганидек, Хитой ва Тайвань ҳозирги даврда асосан иқтисодий, маданий-гуманитар масалаларни ҳал қилиш босқичидадир. 2010 йили XXР Тайвань ороли билан икки Хитой интеграциясининг иқтисодий базиси бўлиб хизмат қиласиган савдо бўйича икки ёқлама битим имзоланди. Ушбу битим туфайли икки давлат ўртасидаги йиллик товар айирбошлишуви 100 млрд АҚШ долларини ташкил қилди. Натижада Тайбэй XXР бозорига киришга муваффақ бўлди, Пекин эса технологиялар билан сиёсий дивидендларга эга бўлди.

Ушбу битимга биноан 800та товар номланишига божхона тарифлари пасайтирилди, натижада икки давлат ўртасидаги товар айирбошлишуви 14 млрдан 100 млрд АҚШ долларигача ошди. XXР 530дан ортиқ товарларни етказиб беради, оролдан 260 хил товар олади. Тайвань XXР ички бозорининг имкониятларидан манфаатдордир, бу ерга у ўзининг юқори технологияли маҳсулотини сотиши ва капитал экспорт қилиш мумкин¹.

¹ www.fmprc.gov.cn/mfa_chn/wjdt_611265/sjxw_611/easttime.ru/analytic/3/8/103.html. Я. Бергер. Экономическая стратегия Китая. М. Форум, 2015.

80-йилларнинг охирида Осиё йўлбарслари илмий-изланиш ва тажриба конструкторлик ишланмалар ажратилаётган маблағлар улуши АҚШ ва Японияга нисбатан паст бўлган: Сингапурда 8,2%га тенг бўлган, бирлашманинг бошқа мамлакатида эса 1% да кам миқдорни ташкил қилган.

2012 йилга келиб юқори даромадга эга 7 та мамлакатлар иқтисодиётидан, Сингапур (3 ўринда), Гонконг (8 ўринда), Корея Республикаси (21 ўринда), Япония (25 ўринда). Сингапур минтақавий қатор қаторида, даромад ва харажат, инсон капитали ва изланиш, фан ва технологияга харажатлар, бизнес бошқарув соҳаларида глобал 1 ўринда бўлсада, бир вақтнинг ўзида Гонконг(Хитой) бозор ва янгилик киритишга ажратилган харажатлари бўйича биринчиликни қўлга киритган .

Шундай қилиб, оҳирги 30-40 йилда “Осиё йўлбарслари” қолоқликдан ривожланишнинг янада юқори даражасига сакрашни амалга оширишди. Жаҳонда ЯИМ ўсиш суръатларини энг юқори даражасига эришишга муваффақ бўлишган. XXI аср бошларига келиб, Осиё йўлбарсларида саноат ишлаб чиқариши доминант бўлди, қишлоқ хўжалиги улуши эса (Сингапур ва Сянгандан ташқари) 10-20-% гача қисқарди. Саноат ишлаб чиқариш умумий ҳажми бўйича Корея Республикаси жаҳон мамлакатларининг биринчи 10 лигига кирди, қолган янги индустрисал мамлакатлар ҳам иккинчиликка киришди. Кейинчалик, бироқ Корея Республикаси, Филиппин, Сингапур, Тайванда ЯИМ да хизмат кўрсатиш соҳаси етакчи ўринни эгаллади. Лекин саноат улуши (Тайвандан фарқли равишда) 30-40% даражасида қолди. Ҳозирги даврда Корея Республикаси, Гонконг (Хитой), Япония инновацион самарадорлик индекси бўйича лидер мамлакатлар қаторига киради. Бироқ улар ичida айнан Корея Республикаси самарадор инноватор ҳисобланади Ҳозирги вақтда Осиёнинг янги индустрисал мамлакатларининг кўпчилиги учун асосий йўналиш электрон саноат бўлиб келмоқда: 1990 йилларданоқ шу соҳа маҳсулотлари жаҳон улушининг $\frac{1}{4}$ қисмидан юқори бўлган элестрон ишлаб чиқариш соҳасининг ўзи ҳам секин аста ўзгариб келган. Осиёнинг янги

индустрисал мамлакатлари арzon маҳсулот ишлаб чиқаришдан бошлишган (элестрон соат, микрокалкуляторлар, видео ўйинлар ва бошқалар), сўнг нисбатан қийинроқ маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ўтишган (рангли ТВ, видеомагнитофонлар ва ниҳоят персонал компьютерлар). Мисол учун, радио мосламалар ишлаб чиқариш бўйича Малайзия ва Сингапур алоҳида ажралиб туради, шунингдек ТВ ишлаб чиқариш бўйича Корея Республикаси, электрон соатлар – Сянган, портатив, персонал компьютерлар ва ноутбуклар – Тайванда ишлаб чиқарилади¹.

Осиёнинг янги индустрисал мамлакатлари юқори технологик асосда иқтисодий қайта қурилиш тизимиға таъсир қилган барча омиллар ичида меҳнат ресурслари омили алоҳида эътиборга эга. Етарлича табий ресурсга эга бўлмаган, бу мамлакатлар меҳнат ресурсларига катта эътибор қаратади. Ундан ташқари аҳолининг табиий ўсиш суръатларининг ҳар доим ўсиб бораётгани ижобий натижаларга олиб келди. Айнан меҳнат ресурсларининг арzonлиги (Осиёнинг янги индустрисал мамлакатларида ишчи кучи иқтисодий ривожланган мамлакатларга кўра 3-4 марта арzon) бу минтақага ТМК ларнинг маълум бир даражада жалб қилди. Янада қизиқарлиси шуки, бу мамлакатларда ишчи кучи нафақат арzon, балки тартибли ҳамда етарлича малакага эга.

Юқорида айтиб ўтилган сифатларнинг оҳиргиси биринчи навбатда олий маълумот даражаси билан боғлиқ. Ҳақиқатдан ҳам, барча янги индустрисал мамлакатлар умумий ўрта таълимни киритиб, умумий ҳамда замонавий стандартларга жавоб берадиган профессионал тайёргарлик даражасини оширганлиги сабабли, бундай мувафаққиятга эришган. Давлатнинг барча муаммолари ичида таълим соҳасини етакчи ўринда турганлиги меҳнат ресурслари сифатини ўзгартирган “таълим соҳасида бум”га олиб келди. Осиёнинг янги индустрисал мамлакатларининг

¹ И.Лабинская. Китай: универсальная модель модернизации. //Мировая экономика и международные отношения. 2009, №7, 11-б.

“иқтисодий мұжиза”си асосида таълим соҳаси етакчи ўринда туради – декларатив эмас, балки ҳақиқатдан ҳам реал.

ХХ аср охиридан бу мамлакатлар таълим соҳасига ЯИМдан 2,5% – 4,5% ажратишиади, ЯИМнинг умумий ҳажмини инобатга олганда, деярли катта миқдорни ташкил қиласы. Натижада олий маълумотли даражасига яқинлашиб қолишиді: 1990-йил бошларида болаларнинг ўрта таълим билан таъминлаш 90%-га етди. Корея Республикаси ва Тайванда ўрта таълимда 80% болалар ва ўсмирлар жалб қилинган, бу эса Ғарбий Европанинг күпчилик мамлакатлари ва Япония эришган даражадан ҳам юқори ҳисобланади. Янги индустрىал мамлакатларида ўрта мактабни битирғанларнинг 1/3 қисми ўқиши университетларда давом эттиришарди. Юқори даражали таълим инсон ривожланиш индекси каби муҳим стратегтик кўрсатгичга ҳам ижобий таъсир кўрсатади, бу даража бўйича Сингапур, Сянган ва Корея Республикаси жаҳон мамлакатларининг иккинчи ўнлигига киради. Шунингдек тўртта мамлакатнинг Илмий-изланиш ва тажриба конструкторлик ишланмаларига кетган харажатлари ЯИМ 1-2% ташкил қиласы, бу эса бошқа ривожланаётган мамлакатлардан уларни юқори қўйиб, Ғарб мамлакатларига яқинлаштиради. Ғарбий тажрибани кўллаган ҳолда, улар индустрىал ва технологик паркларни ва технополисларни яратиш йўлидан боришиді. 1990-йил ўрталарига келиб, бундай технополислар Осиё янги индустрىал мамлакатларнинг кўпчилигига мавжуд эди .

Бунга яққол мисол бўлиб, Осиёнинг янги индустрىал мамлакатларида Тайвандаги Синч Жу фан-саноат парки хизмат қиласы. У ерда 2та университет, юқори технологиялар соҳасида ишлайдиган 10 дан кўп ишлаб чиқариш фирмалар бор. Бошқа бир мисол – йирик фан саноат Пинанг парки Малайзияда жойлашган. Бу оролни силиконли деб бежиз айтишмаган, жойлашган ташкилотлар яримўтказгичлар ёки чиплар ишлаб чиқаришда ихтисослашган. Жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ишлаб чиқарилётган компьютер, ТВ, магнитофонлар уларсиз чиқазилмайди. Учинчи мисол – Сингапурдаги ишлаб чиқариш – изланувчи парк бўлиб, 10та давлат фан

изланиш марказлари ва 45 та саноат корхоналарни ўз ичига олган. Янги индустриал мамлакатларининг иқтисодий стратегиясининг асосларидан бири, хорижий капитални максимал даражада жалб қилишга йўналтирилган сиёsat ҳисобланади. Шу мақсадда ҳокимият ва шўба корхоналар фаолиятидаги шароитни миллий фирмалар учун қабул қилинган дастурга яқинлаштириш сиёsatини олиб борди. 1970-1980 йиллар шу сиёsatда эркин иқтисодий ёки экспорт ҳудудлар яратиш асосий ўринни эгаллади, унда хорижий ташкilotлар маъмурий ва молиявий ҳарактерга эга афзалликларни кўллашади, бу давлат аралашувини чегараланганилиги, керакли инфратузилма эса камайтирилган тарифлар билан берилишини қайд этади.

Бироқ 1997-йил Осиё “йўлбарс”ларинг ривожланиши бирданиги валюта-молия инқирози билан тўхтатилди, кейинчалик умумий иқтисодийга айланди. Бундай вазиятлар олдин ҳам кузатилган, бироқ 1997-1998 йилги инқириз айниқса чукур тус олган. Инқирозни келиб чиқиши сабабларини кўп аналитиклар аниқлашга уринишган. Улар ичида Осиёning янги индустриал мамлакатлар иқтисодий моделини яхши ишлаб чиқилмаганлиги – мисол учун, экспортга йўналтирилган сиёsatга берилиб ички бозорни унутиб юборганлик, миллий валюта курсининг долларга боғлиқлиги (“долларлаштириш”) ва бошқалар сабаб бўлган. Шу қўшимча қилиш мумкинки, глобаллашув шароитида инқирозни нафақат Жанубий Шарқий Осиё ва Шарқий Осиё мамлакатлари сезишиди, балки бошқа мамлакатларни ҳам четлаб ўтмади. Мисол учун АҚШдан Осиё мамлакатларига маҳсулотларни экспорти, инқироздан олдин бутун мамлакат экспортини 30%ни ташкил қилган бўлса, инқироздан кейин бу кўрсаткич камайди, шу билан бирга унинг савдо балансини дефитситини эса янада оширеди. Инқироздан кейин мутахассислар Осиёning янги индустриал мамлакатлар экспортга йўналтирилган иқтисодиётда асосланган ривожланиш моделини қайта кўриб чиқиши таклиф қилишган. Ҳақиқатдан ҳам, меҳнат ресурсларининг малакаси ошиши билан, ойлик маош даражасининг ошиши

ҳамда Осиё йўлбарслари ишлаб чиқариш маҳсулотлар нархининг ошиши жаҳон бозорида олдинги рақобатбардошлигини йўқотишга олиб келди.

Бу мамлакатлар гуруҳининг яна бир мужим умумий хусусияти, иқтисодий очиқлиги халқаро меҳнат тақсимотига чукур кириб кетганлигидир. 1980-йилнинг оҳирида янги индустрисал мамлакатлар улуши ривожланаётган жаҳоннинг саноат экспортининг умумий ҳажми 55%ни ташкил қилди. 2005 йил ташқи савдо соҳасида Корея Республикаси ЯИМнинг 42% яратилган. Сингапур эса аҳоли жон бошига – 40 минг долл. миқдорида тўғри келадиган маҳсулот экспортида биринчиликни қўлга киритган. Бунга қўшимча қилиб айтиш мумкинки, Шарқий Осиё мамлакатлари электроника бозоридан жаҳон автомобиллари электротехнологиялар, кемалар, машинасозлик бозорига ўтишди. Кимё маҳсулотлари ҳамда енгил саноат бозорида ўз позицияларига эга бўлдилар.

Хозирда Корея Республикаси жаҳонда инновацион самарадорлик индекси бўйича 20 талиқдан ўрин эгаллаган. Бундай мувафаққиятга эришиш қўйидаги 3 та пункт орқали эришилган: инфраструктура(минтақада 3-ўринда), бизнес бошқарув(25- ўринда), фан ва технологияга ажратилган харажатлар(9- ўринда)¹.

Хитойдаги яна бир “кичик йўлбарс” ёки “шахар-давлат” хом-ашё ресурслари танқис бўлган Сянган ҳам қулай жойлашуви, хусусий мулк ва либерал анъаналар сақланиб қолганлиги, аҳолининг тадбиркорлиги ва хориж сармояси туфайли постиндустриал цивилизация босқичига етиб келди. 1982 йилдан Сянган масаласи бўйича Хитой ва Буюк Британия ҳукуматлари ўртасида музокаралар бошланди ва 1984 йил 19 декабрда Хитой ва Буюк Британия томонидан қўшма декларация имзоланди, унга кўра 1997 йил 1 июндан Сянган Хитой юрисдикцияси остига ўтди. Шундай қилиб,

¹ Ю. В. Шишков. Догоняющее развитие в эпоху глобализации. М. Академия внешней торговли, 2015, 113-б.

Хитой Сянган устидан суверенитет ўрнатди ва Сянган мамлакатнинг маҳсус маъмурий райони деб атала бошлади.

Сянган хўжалиги унинг «савдо факторияси» роли таъсирида шаклланган. Бунга сабаб унинг чуқур сувли бандаргоҳларга бойлиги ва умуман табиий ресурсларнинг йўқлигидир. Саноати четдан келтириладиган хом ашё ва ярим тайёр маҳсулотлар асосида ишлайди. Ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг 4/5 қисмидан ортиғи экспорт учун мўлжалланган. Ялпи ички маҳсулот (**ЯИМ**)нинг асосий қисми улгуржи ва чакана савдо, экспорт-импорт операциялари, транспорт, алоқа, молия ва суғурта, кўчмас мулк операциялари, ижтимоий ва коммунал хизмат кўрсатиш соҳаларида ишлаб чиқарилади. Иқтисодий фаол аҳолининг 63% ҳам шу соҳаларда банд. Қайта ишлаш ва қурилиш соҳасида 28% иқтисодий фаол аҳоли банд бўлиб, **ЯИМ** нинг 23% ишлаб чиқарилади. Саноатининг етакчи тармоқлари — тўқимачилик ва тикувчилик. Хорижий инвестицияларнинг асосий қисми ҳам ана шу тармоқларга сарфланади. Шунингдек, соат, пластмасса буюмлар (асосан, ўйинчоқлар) ишлаб чиқарилади. Электроника ва электротехника, полиграфия саноатлари ривожланмокда. Қишлоқ хўжалигида турли сабзавот экинлари экиласди. Экспорт учун гулчилик ривожланган.

Сянган порти жаҳонда энг йирик портлардан, бажариладиган операциялар тури бўйича Сингапурдан кейинги ўринни эгаллайди. Четдан халқ истеъмоли буюмлари, жиҳозлар, машина ва механизмлар, электротехника товарлари келтирилади. 2014 йилги статистик маълумотларга кўра Экспортга кийим-кечак (33%, дунёда 2-ўринда), заргарлик буюмлари ва ўйинчоқлар (11%, дунёда 3-ўринда), электротехника ва оптика товарлари, соатлар, оргтехника чиқарилади. Туризм ривожланган, йилига 6 млн. сайёҳ келиб-кетади. Сянганда 8 та олий ўқув юрти бор¹.

¹ Б. Садибекова Б. Хитой иқтисодиёти. Т. Шарқ зиёкори, 2011, 78-6.

Сянган — йирик халқаро молиявий марказ. Дунёдаги 100 та энг етакчи банкларнинг 83 таси бу ерда ўз операцияларини бажаради. Сянган валюта бозорида ўтказиладиган операциялар ҳажми бўйича Осиёда Сингапур ва Токиодан кейин З-ўринда. Умуман олганда Осиё йўлбарслари постиндустрисал иқтисодиётнинг ривожланиши аҳолининг турмуш даражасининг яхшиланишига олиб келади. Шундай қилиб бу мамлакатларда 1960 йилларнинг ўрталари 1990 йилларнинг бошларигача аҳоли жон бошига йиллик даромад 4 баробаргача ошди. Шундай қилиб янги индустрисал мамлакатлар бошқа ривожланаётган мамлакатларга нисбатан ўсишни таъминлайдиган омилларга, биринчи навбатда технологик ютуқларни актив равишда ишлатиш, иқтисодиётга инвестиция киритишни рағбатлантириш, айниқса саноат ва инфратузилмага, бошқа ривожланаётган мамлакатларга ташқи савдога йўналтирилган сиёсатни кучайтиришдан иборат бўлган.

2.3. Ўзбекистоннинг Осиё йўлбарслари билан ҳамкорлиги .

Глоблашув даврида ҳар бир мамлакат замон талабларидан келиб чиқиб, таракқиёнинг постиндустрисал босқичига ўтиш учун ривожланган давлатлар билан фаол ҳамкорлик қилмоқда. Шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ҳам жамият ҳаётини модернизация қилиш борасида Осиё йўлбарслари билан барча жабҳаларда ҳамкорлик қилмоқда. Ушбу муносабатлар бир томондан, ҳозирги кунда жаҳон доирасида юз берадиган интеграциялашув жараёнларидан келиб чиқса, иккинчи томондан, мамлакатнинг халқ хўжалигини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш, Осиё мамлакатларининг иқтисодиёт, фан ва техника, маданият ва маорифни ривожлантириш борасида тўплаган тажрибаларидан фойдаланиш зарурияти билан изоҳланади.

Ўзбекистоннинг Осиё мамлакатлари билан ўзаро муносабатлари бирор-бир мамлакатнинг иккинчиси устидан ҳукмронлигига ёки иккинчи бир мамлакатнинг бошқасига тобелигига эмас, балки самимий дўстлик, ўзаро хурмат, тенг хуқуқли ҳамкорлик қилиш, миллий мустақиллик, давлат суверенитети ақидаларига катъий амал қилиш асосига қурилганлиги ҳам ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистоннинг Осиё йўлбарслари давлатлари билан ҳамкорлиги бениҳоя катта аҳамият касб этади. **Биринчидан**, Осиё-Тинч океани минтақаси давлатлари индустриал ривожланган давлатлар мавқеига эга бўлиб бормоқда, Ўзбекистон учун ушбу минтақа давлатлари ва ташкилотлари билан ўзининг ташқи сиёсатини олиб боришда иқтисодий, сиёсий, транскоммуникацион алоқаларни йўлга қўйиш, тенг хуқуқли тарзда ҳамкорлик олиб бориш бугунги куннинг энг муҳим долзарб вазифаларидан биридир.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси учун Осиё йўлбарслари мамлакатлари билан ташқи алоқаларни йўлга қўйишида улар ўртасида сармоявий, савдо-иқтисодий ва илмий- техникавий ҳамкорликни ривожлантириш масалалари муҳим аҳамият касб этиши яққол намоён бўлмоқда.

Учинчидан, Осиё йўлбарсларининг бозор иқтисодиётини ривожлантириш, хукукий демократик жамият барпо этиш йўлидаги тажрибаларини ўрганиш ҳам муҳимдир. Чунки мазкур мамлакатлар Шарқ ва Гарб цивилизациясини муваффақиятли уйғунлаштирганлиги билан диққатга сазовордир.

Тўртинчидан, Постиндустриал далатларнинг ривожланаётган давлатлар билан ҳамкорликни янада кучайтириш Ўзбекистоннинг жаҳонҳамжамиятига янада фаол интеграциялашувини кафолати бўлиши билан бирга унинг барқарор тараққиёти ва хавфсизлигига ҳам хизмат қиласди. Қолаверса Осиё йўлбарслари давлатлари учун Марказий Осиёда хавфсизликни таъминлашда асосий ўрин тутган, шунингдек жаҳонҳамжамиятида ўзига яраша нуфузга эга бўлган Ўзбекистон Республикаси билан ҳамкорликни кучайтириш муҳим аҳамият касб этади.

-Бу ҳамкорлик Осиё йўлбарсларининг ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларига катта имкониятларга эга Ўзбекистон мисолида ўз саноатлари учун зарур бўлган хом ашё захираларига эга бўлиш, ўз сармояси ва фан техника ютуқларини тадбиқ этиш, арzon ишчи кучига эга бўлиш, Ўзбекистон орқали Марказий Осиё бозорига фаол суратда кириб бориш, келажакда минтақа коммуникация тармоқларидан унумли фойдаланиш имкониятини яратади. Қолаверса ОТҲ давлатлари (айниқса янги индустрисал мамлакатлар) катта геосиёй ўйинлар майдони ҳисобланган Марказий Осиёда хавфсизлик ва барқарорликни таъминлашда Ўзбекистон ташаббусларини фаол қўллаб -қувватлайди.

-Бугунга келиб, мамлакатимиз сиёсий раҳбарияти, илмий жамоатчилик ҳамда бизнес ҳамжамияти доирасида Осиё йўлбарслари давлатлари ва

уларнинг истиқболлари бўйича жиддий консенсус шаклланди. Яни, бу давлатларининг мамлакатимиз иқтисодиёти ва сиёсатида тутиши мумкин бўлган ўрни ва ролига аниқ баҳо шаклланди.

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланишида илмий-техник ҳамкорликлар ниҳоятда катта роль ўйнайди. Мамлакатни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари бўйича ҳамкорликдаги илмий тадқиқотлар, илмий-тадқиқот институтларининг иш тажрибалари ва йирик олимларнинг иш тажрибалари билан ўзаро алмашиниш, мутахассислар билан ёрдам бериш, бизнес-семинарлар, илмий-амалий конференциялар, симпозиумлар, илм-фанинг энг янги ютуқлари ва янги технологиялар бўйича турли анжуманлар ўтказиш – буларнинг барчаси ҳар бир мамлакатнинг, шу жумладан, Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланишида жуда қудратли омил ҳисобланиб, мамлакатлар ўртасидаги ўзаро ишонч ва дўстликни мустаҳкамлайди. Бу борада Жанубий Корея билан ҳамкорлик муҳим ўрин тутади.

Корея Республикаси Осиё-Тинч Океан худудидаги Ўзбекистоннинг савдо шериклари орасида етакчи ўринни эгаллайди. 2013 йилда ўзаро товар айирбошлиш ҳажми 2121 млн.АҚШ долларини ташкил қилди, бунда экспорт 86,4 млн.АҚШ долларига, импорт – 2034 млн.АҚШ долларига тенг бўлди. Ҳозирда Ўзбекистонда Жанубий Кореянинг 78та фирмалар ва компаниялариниг ваколатхоналари, 418та қўшма корхоналар, шу жумладан, 70 таси юз фоиз хориж капитали билан, фаолият кўрсатмоқда. Ушбу корхоналарнинг фаолият доираси енгил, тоғ-кон metallurgия, кимё, озиқовқат саноатларини, машинасозлик ва металлга ишлов бериш, соғлиқни сақлаш, туризм ва хизмат соҳаларини қамраб олган¹.

¹ Ташбекова О. Сотрудничество Республики Узбекистан с «Азиатскими тиграми» /Деловой партнер.UZ - №15 (1043) 10-16 апреля 2014, 5-6.

Ўзбекистоннинг Кореяга кўрилаётган даврдаги экспорти номенклатураси пахта толаси ва йигирилган ипдан, транспорт, туристик, ёрдамчи транспорт ҳизматларидан иборат.

Импортнинг асосий моддаларига транспорт воситалари, машина ва ускуналар, пластмасса ва пластмасса буюмлар, хизматлар, шу жумладан, уларнинг транспорт, маслаҳат ва коммуникацион турлари киради.

Бугунги кунда Корея Республикаси Ўзбекистоннинг энг йирик инвестицион ҳамкорларидан бўлиб ҳисобланади. 2014 йил Ўзбекистон иқтисодиётига Жанубий Корея томонидан киритилган инвестициялар ҳажми 6 млрд АҚШ долларидан ошиб кетди.

Шуни таъкидлаш лозимки, Ўзбекистоннинг Корея Республикаси билан инвестиция соҳасидаги ҳамкорлигини ривожлантириш қўшимча молиявий манбаларни жалб этиш билан бирга, биринчи навбатда замонавий технологиялар, илфор тажриба, менеджмент усуллари ва сифат стандартларини тадбиқ этиш нуқтаи назаридан айниқса манфаатлидир.

Ушбу соҳани ривожлантишдаги муҳим вазифалар қаторига: биринчидан, корейс компанияларини иқтисодиётнинг базавий тармоқлари ҳамда инфратузилмани модернизациялаш, техник ва технологик қайта куроллантириш дастурларини амалга ошириш учун жалб қилишни, иккинчидан, замонавий истеъмол товарларини ишлаб чиқарувчи экспортга йўналтирилган корхоналарни барпо этишни киритиш мумкин.

Умуман, инвестицияларни иқтисодиётга жалб қилишни рағбатлантиришга қаратилган инвестиция сиёсатининг механизмлари ва воситаларини такомиллаштириш чораларини ишлаб чиқишида Корея Республикада тўпланган модернизациялаш тажрибасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шуни таъкидлаш лозимки, Жанубий Корея билан ҳамкорлик туфайли Ўзбекистонда юқори қўшимча қийматга эга бўлган энг илғор фан сифимли технологиялар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Ўз навбатида, Ўзбекистонда қуидаги омилларнинг мавжудлиги корейс бизнеси олдида катта имкониятлар очади¹:

- биринчидан, барқарорлик кўрсаткичлари, асосий энергия манбаларининг қиймати, зарур хом ашёнинг, юқори малакали ва рақобатбардош ишчи кучининг мавжудлиги бўйича Ўзбекистон минтақанинг бошқа мамлакатларига нисбатан анча афзалликларга эга;
- иккинчидан, Ўзбекистонда ишлаб чиқаришнинг яратилиши 60 млн аҳолига эга Марказий Осиё бозоригина эмас, 300 млн аҳолили МДҲ мамлакатлари бозорига ҳам чиқиш имконини беради, чунки улар билан Ўзбекистон эркин савдо ҳудуди тўғрисидаги икки ёқлама битимга эга. Бундан ташқари, Хитой ва Ҳиндистоннинг улкан истеъмол бозорлари ҳам яқинда жойлашган.

Бугунги кунда корейс бизнесининг фаол иштирокида республикада бир қатор стратегик аҳамиятга эга лойиҳалар амалга оширилмоқда. Лойиҳалар портфели энергетика, төғ-кон саноати, молия, тўқимачилик, ахборот коммуникацион технологиялар соҳаларини ўз ичига олган. Етакчи Жанубий Корея компаниялари консорциуми билан биргаликда қиймати 4 млрд.доллар бўлган “Сургиль кони базасида Устюрт газ кимё мажмуасининг қурилиши” лойиҳаси амалга оширилмоқда. Ушбу лойиҳа ўзбек-корейс инвестиция муносабатларини янада юқори даражага кўтарди. 2012 йилнинг натижаларига кўра “Project Finance International” нуфузли халқаро нашр томонидан нефть газ саноати соҳасида у энг яхши лойиҳа деб тан олинди.

¹ Шагазатов О. Узбекистан и Южная Корея: векторы инвестиционного сотрудничества/Деловой партнер.UZ 2014, - №15 (1043) 6-б.

Бундан ташқари корейс компаниялари 500 МВт қувватга эга Талимаржон ГЭСини қуриш лойиҳасини, бошқа йирик нефть газ кимё лойиҳаларини памалга оширишда иштирок этмоқдалар. Ўзбекистонда қуёш энергетикасини ривожлантириш соҳасида ҳамкорликда иш бошланган. Корейс миллий нефть корпорацияси (KNOC) билан ҳамкорликда республика худудида геология қидирув ишлари олиб борилмоқда. Вольфрам конларини (“Shindong Resources” компанияси), шунингдек техник кремний ишлаб чиқариш учун кварцтаркибли хом ашёни тадқиқ қилиш (“Shindong Enercom” ва “Neoplant” компаниялари) бўйича лойиҳалар ишга тушурӣ арафасида турибди.

Минерал ресурслар бўйича корейс корпорацияси (KORES) билан биргаликда Тебинбулоқ темир конидаги титаномагнетит рудалари уларни қайта ишлаш ва фойдали йўлдош компонентларни олиш технологияларини ишлаб чиқиши учун тадқиқ қилинмоқда. Ўзбекистон автомобиль саноатида 20дан ортиқ автокомпонент ишлаб чиқарувчи корейс автокомпаниялари фаолият юритмоқда, автомобиль саноати учун бутловчи қисмлар ишлаб чиқариш бўйича 15та ҳамкорликдаги корхона ташкил қилинди. “Daewoo Internatinal” корпорацияси Ўзбекистондаги учта тўқимачилик корхоналари ва целлюлоза-қофоз фабрикасига эгалик қилмоқда, “Shindong Enercom” компанияси Сурхандарё вилоятида тўқимачилик ишлаб чиқаришини амалга оширилмоқда. Охирги беш йилда Навоий шахри аэропортида авиа юқ ташиш бўйича жаҳонда энг етакчи “Korean Air” компанияси томонидан бошқариладиган халқаро логистика маркази лойиҳаси муваффақиятли амалга оширилмоқда. Ушбу марказ “Навоий” Эркин индустрисал-иктисодий худуд яқинида жойлашганки, бу юқори рентабелли ишлаб чиқаришларни ривожлантириш ҳамда мультимодал авиация, автомобиль ва темир йўлдан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган юқ ташишнинг мультимодал тизими орқали тайёр маҳсулотни дунё бозорига тезкор етказиб бериш учун алоҳида имконият яратади.

Бугунги кунда Ўзбекистон бозорида Корея ривожланиш банки, шунингдек Эксимбанк ва Шинханбанк ваколатхоналари фаолият юритмоқдалар. Энг йирик инвестиция лойиҳалари Кореяниң Эксимбанки, Корея ривожланиш банки, “K-sure” Агентлиги ва Корея молия корпорациясининг молиявий ёрдамида амалга оширилмоқда. Ахборот-коммуникация соҳаси икки ёқлама ҳамкорликни ривожлантиришнинг янги устивор йўналишига айланди. Ўзбекистон ҳамда Корея республикаси бу соҳада ўзаро ҳамкорликни янада ривожлантиришга фаол ҳаракат қилмоқдалар. Натижада АҚТ соҳасида “Инха” университетининг Тошкент филиали фаолияти йўлга қўйилди. Ҳозирда дастурий таъминот соҳасида етакчи корейс компаниялари билан ҳамкорликдаги корхона тузиш ва тадқиқот марказлари билан кооперация алоқаларини ўрнатиш имкониятлари ўрганилмоқда.

Икки томонлама ҳамкорликнинг истиқболли йўналишларидан бири эркин индустрисал-иктисодий зоналарни ривожлантириш доирасидаги лойиҳаларни амалга ошириш ҳисобланади. “Навоий” эркин индустрисал-иктисодий зона ва йук ташиш бўйича дунёда етакчи комранийалардан бири – “ Korean Air” томонидан бошқарилаётган Навоий шаҳар аэропортидаги логистика маркази имкониятларининг бирлаштирилиши юкори даромадли маҳсулотлар ишлаб чиқарилишининг ривожланишига ёрдам беради. Ҳозирда “Навоий” ЭИИХ доирасида автомобиль симлари, газ баллонлари, автомобиллар учун компрессорлар ва генераторлар, косметика маҳсулотлари, энергия тежайдиган лампалар ишлаб чиқариш бўйича лойиҳалар амалга оширилмоқда. Ушбу зонадаги қитъалараро интермодал логистика маркази МДҲда ягона бўлиб, у ерда юклар тезкорлик билан туширилади ва ортилади, тақсимланади, маҳсус омборларга жойлаштирилади. Осиёдан Европага ва Европадан Осиёга жўнатиладиган юклар глобал йук ташиш тармоғининг муҳим бўғинига айланадиган ана шу марказдан ўтади.

Таъкидлаш жоизки, хорижда мазкур эркин индустрисал-иқтисодий зонага қизиқиши кучайиб бормоқда. 2009 йили Сеулда Ўзбекистонда сармоявий ҳамкорлик соҳасидаги янги имконийатларга бағишлиланган анжуман бўлиб ўтди. Кореялик ишбилармонлар эркин индустрисал-иқтисодий зонадаги қулайлик ва имтийозлар билан атрофлича таништирилди. Натижада умумий қиймати 500 миллион АҚШ долларидан ошадиган 35 сармоявий лойиҳа бўйича келишувларга эришилди. Бу маблагнинг асосий қисми энергетика соҳасини ривожлантиришга сарфланиши назарда тутилган.

Навоий эркин индустрисал-иқтисодий ҳудудда ишлаб чиқариш корхоналарини қуриш учун қиймати 187 миллион доллар бўлган 19 та келишув имзоланган. Янги корхоналар тўлиқ ишга тушганда йилига 375,5 миллион долларлик маҳсулот ишлаб чиқариши ва унинг қарийиб ярми эксрорт қилиниши мўлжалланган.

Бундан ташқари “Ангрен” ЭИХ доирасида энергия тежайдиган диод лампалари ва санитар керамика ишлаб чиқариш бўйича ҳамкорлик йўлга қўйилди. Мамлакатларимиз ўртасида иқтисодий ҳамкорлик изчили ривожланмоқда. Ўзбекистон ва Жанубий Корея нефть-газ, кончилик, машинасозлик, автомобилсозлик, тўқимачилик, логистика, кимё саноати, қурилиш, ахборот-коммуникация технологиялари ва қатор бошқа соҳаларда кенг қўламли қўшма лойиҳаларни амалга ошироқда. Савдо-иқтисодий ҳамкорлик бўйича Ўзбекистон-Корея қўшма қўмитаси мунтазам йиғилишлар ўтказиб, алоқаларнинг янги қирраларини очиш, мазмунини бойитиш, савдо ва сармоя ҳажмини ошириш масалаларини кўриб чиқади. Энергетика ва табиий ресурслар бўйича идоралараро қўмита тузилган¹.

2010 йили кимё саноати, нефть кимё, электротехника, машинасозлик, фармацевтика ва бошқа тармоқларда ишлайдиган корхоналарни ишга

¹ Юсупов А. Ўзбекистоннинг эркин савдо тизимига интеграциялашуви. // Бозор, пул ва кредит, 2012, 9-б.

тушириш бўйича йана 16 та лойиҳани амалга оширилди. Корея газ корпоратцияси (“KOGAS”) билан ҳамкорлик нафақат газ конларида. геология-қидирув ишларини олиб бориш ва конларни ўзлаштириш, балки йилига 445 минг тонна полиэтилен ва полипропилен ишлаб чиқаришни ҳам қамраб олган. Яъни, газ хомашёсини қайта ишлаб, юқори қўшимча қийматли маҳсулот чиқарилади. Бу лойиҳа доирасида 3,12 миллиард АҚШ доллари микдорида Жанубий Корея сармояси жалб этилди.

Ўзбекистон ва Жанубий Кореянинг савдо-иқтисодий, сармоявий ва молиявий-техникавий ҳамкорлиги икки томонлама муносабатларни мустаҳкамлашда муҳим омил саналади ва улкан истқболларга эгадир. Томонлар тоғ-кон саноати, нефть ва газ, нефт ва кимё, қурилиш, автомобилсозлик, тўқимачилик, қишлоқ хўжалиги тармоқларида, шунингдек, юқори технологиялар соҳасида сармоявий ҳамкорликни йанада кенгайтиришдан манфаатдордирлар. Ўзбекистондан Жанубий Кореяга транспорт, сайёҳлик ва коммуникация хизматлари, пахта толаси, озиқ-овқат маҳсулотлари, машина ва асбоб-ускуналар экспорт қилинади. Корея Республикасидан эса кимёвий маҳсулотлар ва пластмасса, қора металлар, транспорт, консультатив ва коммуникация хизматлари, озиқ-овқат, нефть маҳсулотлари, машина ва асбоб-ускуналар импорт сифатида олинади.

Ўзбекистон Республикаси ва Корея Республикаси ўртасидаги ҳамкорликнинг яна бир муҳим йўналиши бу – мавжуд саноатни янгилаш ҳамда модернизация қилиш мақсадида мамлакатимизга юқори инвестиция технологияларининг жалб этилиши билан боғлиқ истиқболли лойиҳалар саналади. Ўзбекистоннинг Жанубий Корея билан ҳамкорликни ривожлантириш бўйича тўплаган ижобий тажрибаси инвестиция соҳасида ўзаро фойдали фаолиятни давом этириш учун яхши асос бўлиб хизмат қиласи. Бу жихатдан, мунтазам равишда ўтказиладиган ўзбек-корейс саммитлари ҳамкорликни янада ривожлантиришга кучли туртки беради. Бугунги кунда тоғ-кон саноати, рангли металларни қидирув ва қазиб олишни

ташкил қилиш соҳасида инвестиция ҳамкорлигини янада кучайтириш, автомобильсозлик, тўқимачилик саноатида, электроника ва электротехник маҳсулотини ишлаб чиқариш, ахборот-коммуникация технологиялари индустрияси, фармацевтика, қуёш энергетикаси ва қўпчилик бошқа соҳаларда ҳамкорликни янада чуқурлаштириш учун катта салоҳият мавжуд. Ўзбекистон корейс инвесторлари билан ҳамкорликда машинасозлик, кимё, фармацевтика, озиқ-овқат, электротехника саноати каби соҳаларда юқори технологияли ишлаб чиқаришларни яратишдан манфаатдордир¹.

Ўзаро муносабатларнинг юқори даражаси ҳамда уларни ривожлантиришнинг мустаҳкам асосини ҳисобга олган ҳолда, шуни таъкидлаш лозимки, Жанубий Корея Ўзбекистоннинг стратегик ҳамкори сифатида янги юқори технологияли замонавий ишлаб чиқаришлар асосида республика иқтисодиётини тубдан ислоҳ қилиш ва модернизациялаш, ҳамда экспорт салоҳиятини кенгайтиришнинг катта ҳажмдаги миллий дастурларни ҳаётга тадбиқ этишда мунтазам равишда қўллаб-қувватлашни давом эттиради деб ишонч билдириш мумкин.

Ўзбекистон ва Сингапур ўртасида сармояларни қўллаб-қувватлаш ва уларни ўзаро ҳимоя қилиш тўғрисидаги битим имзоланган ва у 2003 йил 15 июлдан эътиборан кучга кирган. Кўпгина муҳим масалалар юзасидан Ўзбекистон ва Сингапурнинг нуқтаи назарлари бир-бирига мос бўлиши баробарида бирон-бир икки томонлама сиёсий ихтилофнинг мавжуд эмаслиги ўзаро манфаатли ҳамкорликни чуқурлаштириш имконини бермоқда. Сўнгги йилларда икки давлат ўртасидаги савдо алоқаларининг жадал ривожланаётгани кузатилмоқда. Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари ичида Сингапур Ўзбекистон билан энг катта савдо айланмасига эга. Хусусан, 2003-2005 йилларда савдо айланмаси ҳажми уч бараварга ўсиб, 2005 йил

¹ Алимов А.М. Вопросы повышения эффективности использования иностранных инвестиций в Узбекистане с учетом опыта Южной Кореи. Journal of Korean Studies Vol. 8 (October 2006). Central Asian Association for Korean Studies.

якунига кўра 76.1 млн. АҚШ долларга етди (экспорт-71.2 млн.долл., импорт-4.9 млн.долл.). 2006 йилнинг 11 ойида эса Ўзбекистон ва Сингапур ўртасидаги савдо айланмасининг ҳажми 86.2 млн. АҚШ долларга тенг бўлди.

Ўзбекистон экспорти таркибида пахта толаси, энергетика маҳсулотлари ва хизматлар, импорт улушида эса электр ва механика асбоб-ускуналари асосий ўрин эгаллайди. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари сифатида Сингапур капитали иштирокида тузилган 12 корхона рўйхатдан ўтказилган. Улар машинасозлик, металлни қайта ишлаш, ёғочга ишлов бериш, озиқ-овқат саноати ва савдо соҳаларига ихтисослашган. Уларнинг ўнтаси қўшма корхона бўлса, яна иккитаси тўла Сингапур капитали асосида ташкил этилган.¹

Сингапур Республикасининг иқтисодий салоҳияти, мамлакат ҳукуматининг компания ва банклар молиявий воситаларини жалб этиш орқали икки томонлама йирик лойиҳаларни ҳаётга тадбиқ этишни назарда тутувчи алоҳида сармоявий сиёсати Ўзбекистон Республикаси билан иқтисодий муносабатларни ривожлантириш учун кенг имкониятларни бермоқда. 2007 йил 24 январ куни Ўзбекистон раҳбарияти Сингапурга ташриф буюрган эди. Ташриф асносида Ўзбекистон-Сингапур ҳамкорлигини кенгайтиришга хизмат қиласиган қатор икки томонлама ҳужжатлар имзоланди. Ҳамкорликни ривожлантириш масалалари ва халқаро майдонда кечаётган жараёнларга икки томоннинг муносабати ва ёндашувлари яқин эканлиги қайд этилди. Ўзбекистон Сингапур билан ҳамкорликни кенгайтиришдан манфаатдорлиги, айни пайтда Сингапурнинг Ўзбекистон билан алоқаларни янада ривожлантириш тарафдори эканлиги таъкидланди.

Ўзаро савдо ҳажми 2006 йилда 100 миллион АҚШ долларини ташкил этди. Бу икки томонда ҳам ҳамкорлик учун қизиқиш катта эканлигидан далолатдир. Мулоқот чоғида саноатга, жумладан, нефт-кимё, фармасевтика ва

¹ Халқ сўзи”. 2007 йил 23 январь, №17 (4170)

электрон маҳсулотлар ишлаб чиқариш саноатига замонавий технологияларни жалб қилиш, юқори технологияли маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва уларни учинчи давлатларга экспорт қилиш билан боғлиқ соҳаларда ўзаро ҳамкорликни кенгайтириш икки томон учун ҳам фойда келтириши қайд қилинди¹.

Музокаралар якунида Ўзбекистон Республикаси ва Сингапур Республикасининг Қўшма баёноти қабул қилинди. Шунингдек, Ўзбекистон билан Сингапур ўртасида ҳаво транспорти қатнови тўғрисидаги ҳукуматлараро битим, ташқи ишлар вазирликлари ўртасида икки томонлама маслаҳатлашувлар тўғрисидаги англашув меморандуми, Ўзбекистон Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги билан Сингапур Стандартлар, ишлаб чиқариш ва инновация кенгаши ўртасида стандартлаштириш, метрология ва аккредитация соҳасида ҳамкорлик тўғрисидаги битим, Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси билан Сингапур Бизнес федерасияси ўртасида англашув меморандуми имзоланди. 2014 йилда Ўзбекистонда тўғридан-тўғри Сингапур инвестициялари билан 12 та, жумладан 100 фоиз капитали билан 2 та корхона фаол ишлай бошлади².

Ўзбекистон билан Сингапур ўртасида ҳаво транспорти қатнови тўғрисидаги ҳукуматлараро битим, Ташқи ишлар вазирликлари ўртасида икки томонлама маслаҳатлашувлар тўғрисидаги англашув меморандуми, Ўзбекистон Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги билан Сингапур Стандартлар, ишлаб чиқариш ва инновация кенгаши ўртасида стандартлаштириш, метрология ва аккредитация соҳасида ҳамкорлик тўғрисидаги битим, Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси билан Сингапур Бизнес федерасияси ўртасида англашув меморандуми имзоланди.

¹ На основе взаимного интереса // Веб-сайт Информационного агентства “Жахон” – www.jahonnewc.uz;

² Халқ сўзи”. 2014 йил 26 январь, №19 (4172)

Томонларни қизиқтирган сиёсий масалалар юзасидан мулокот ва маслаҳатлашувлар йўлга қўйилади. Иқтисодий соҳага оид ҳужжатлар эса ишбилиармонларнинг ҳамкорлигини фаоллаштиришга хизмат қиласди. Музокаралар ва бизнес-форумнинг натижаларига тўхталағиган бўлсак, икки мамлакатнинг идора ва компаниялари ҳамкорликда иқтисодиётнинг қайд этилган соҳаларига оид сармоявий лойиҳалар ишлаб чиқишига киришди. Бу лойиҳаларнинг умумий қиймати 2010 йилга келиб 2.6 миллиард АҚШ долларидан ошади.¹ 2012 йилда Сингапурнинг “Тэмасек” компанияси Ўзбекистон нефт-газ саноатига 1.5 миллиард АҚШ доллари миқдорида сармоя киритди.

2010 йил 26 январ куни Ўзбекистонга Сингапур ишбилиармон доиралари делегацияси ташриф буюрди. Мазкур делегация таркибидан ушбу мамлакатнинг Ташқи иқтисодий фаолият бўйича “ИЕ Сингапоре” давлат агентлиги вакиллари ҳамда Жануби-Шарқий Осиё мамлакатларининг автомобил бутловчи қисмлари ва электротехника ишлаб чиқаришига ихтисослашган етакчи компаниялари раҳбарлари ўрин олган эди.

Сингапур ишбилиармонлари миссиясининг ташрифдан қўзланган асосий мақсадларидан бири Ўзбекистон автомобил ишлаб чиқариш бозори билан яқиндан танишиш ва бу соҳада ҳамкорликни йўлга қўйиш имкониятларини ўрганишдан иборат бўлди. “РИМ Полимерс” компанияси вице-президенти Жинг ОИ Хан Ўзбекистон автомобил саноатининг жадал ривожланаётганини юқори баҳолади. Унинг сўзларига кўра, Андижон ва Самарқанддаги автомобил заводлари замонавий жиҳозларга эга, сифат жиҳатидан эса, “Хюндаи” ва “КИА” каби компанияларнинг технологияларига яқин.

Қайд этиш жоизки, икки мамлакат ўртасидаги савдо ва сармоявий ҳамкорлик йилдан-йилга мустаҳкамланиб бормоқда. Сўнгги пайтларда икки томонлама товар айланмаси ривожланиш кўрсаткичларини намоён этмоқда,

¹ “Халқ сўзи”. 2010 йил 3 февраль №25 (4178)

Ҳозирги кунда мамлакатимизда 22 та Ўзбекистон –Сингапур қўшма корхонаси мавжуд. Улар иқтисодиётнинг енгил саноат, энергетика, электроника, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш сингари соҳаларида фаолият юритмоқда.

Сингапур давлати томонидан таълим тизимиға, ўқув масканларига катта имтиёзлар берилгани, аҳоли, айниқса, ёшларни таълим олишга, касб эгаллашга рағбатлантириш имкониятлари таъминланган. Халқнинг маданиятини, маърифатини, сиёсий савиясини юксалтиришга эътибор жиҳатдан Ўзбекистонда амалга оширилаётган янгиланишларга хос – “Ислоҳотлар ислоҳотлар учун эмас, ислоҳотлар –инсон учун!” деган шиорга амал қилинишини Сингапур мисолида ҳам кўриш мумкин. Сингапур бу ютуқларга инқилобий сакрашларсиз, тадрижийлик, босқичма-босқич ривожланиш йўлидан дадил боргани туфайли эришганини кузатиш мумкин. Сўнгти йилларда Ўзбекистон Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети ҳамда Сингапур Менежмент университети, Сиёсий тадқиқотлар маркази ҳамда Нанъянг Технология университети ҳузуридаги Халқаро тадқиқотлар мактаби ўртасида академик ва илмий алоқалар йўлга қўйилди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси ҳамда Сингапур давлат хизмати коллежи ўртасидаги ўзаро ҳамкорликка ҳам асос солинди. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон ва Сингапур маданий-гуманитар ҳамкорликни чуқурлаштиришга, иқтисодиёт, молия ва сайёҳлик соҳаларида юқори малакали кадрлар тайёрлаш бўйича узок муддатли ҳамкорликни тараққий топтиришга ҳам катта эътибор қарататириш. 2008 йилда Тошкентда Сингапур Менежментни ривожлантириш институтининг ташкил этилиши бунинг яққол мисолидир. Мазкур олий ўқув юртида ўқиши муддати тўрт йил бўлиб, 11 йўналиш (Гуманитар фанлар бўйича бакалавр даражаси: Бухгалтерия ҳисоби ва молия, Бизнесда информацион технологиялар, Бизнес ва корхона бошқаруви, Бизнес ва молия бошқаруви, Бизнес ва маркетинг бошқаруви; Бизнес бакалавр даражаси:

Халқаро туризм ва меҳмонхона бошқаруви; Табиий фанлар бўйича бакалавр илмий даражаси: Банк иши молия, Саноат менежменти, Бизнес иқтисодиёти, Молия, сармоя ва таваккал) бўйича бакалавр, икки йўналиш (Бизнес бошқаруви магистри (MBA): MBA – Молия / MBA - маркетинг) бўйича магистрлар тайёрланади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Осиё йўлбарслари ва бошқа постиндустрисал давлатларни инновацион иқтисодиётни йўлга қўйиш, бошқа жабхалардаги модернизация Ўзбекистоннинг қанчалик янги давр талабларига жавоб бериши, унинг глобал бозорда рақобатбардошли бўлиши ва муносиб ўрин эгаллашини белгилайди.

ХУЛОСА.

Постиндустриал цивилизация аслида индустриал цивилизациянинг ривожланган янгича реформизм шакли ҳисобланади. Индустриал цивилизация атроф-муҳитни издан чиқариши туфайли, келажак учун зарур бўлган ресурсларни аёвсиз экспулатация қилиши туфайли, ишлаб чиқаришда эскича ёндашувлар мавжудлиги туфайли жиддий танқидларга учради. Демак, постиндустриал цивилизация инсон омилидан унумли фойдаланиш, унинг инноваторлик қобилиятига устунлик берилиши, инсоннинг атроф –муҳитга оқилона ёндашув тамойили ва Ноосфера тафаккури устуворлиги, ахборот асри ютуқларини ўзига фаол тадбик эта олган навбатдаги тарихий тараққиёт ҳисобланади. Бу цивилизация турли номларни ўзида ифодалайди. “Ахборот асри”, “Яшил иқтисодиёт”, “Ноосфера тафаккури хукмронлиги”, “Инновцион иқтисодиёт” каби асосий тушунчалардир. Постиндустриал цивилизация ва жамият терминини биринчи бўлиб америкалик социолог Даниел Белл илмий мумалага киритди. Белл мазкур заруратни 1973 йилда нашр эттирган “Постиндустриал жамиятнинг вужудга келиши. Ижтимоий башоратчиликдаги авантюра” асарида асослаб берди.

Осиёда постиндустриал цивилизацияга дастлаб Япония ўта олди. Япония ва Фарб тажрибаларини Осиё- Тинч океани давлатларидан дастлаб фаол ўзлаштирган давлатлар Жанубий Корея, Сингапур, Тайван, Сянганлар “Осиё йўлбарслари” деб номланди. Булар биринчи авлод ёки биринчи тўлқин постиндустриал давлатлари бўлиб, иккинчи авлод постиндустриал давлатлар, Таиланд, Малайзия, Филиппин, Индонезия каби иккинчи авлод постиндустриал давлатлари ривожланишига ҳам наъмуна сифатида хизмат қилишди. Осиё йўлбарсларида саноати ривожланган мамлакатларга нисбатан муносиб бўлиб ҳисобланадиган автократик ёки шунга яқин бўлган сиёсий муҳитлар яратилди. Осиё йўлбарслари постиндустриал цивилизация

босқичига ўтишига мазкур мамлакатлар аҳолиси менталитетидаги меҳнатсеварлик, интизом, чет тиллари ва АҚТни билиш даражаси юқорилиги, ривожланган давлатлар билан азалдан фаол ҳамкорликнинг мавжудлиги, либерал -демократик тараққиёт модели ва ҳукуматлар томонидан амалга оширилган либерал ислоҳотлар, ривожланган таълим ва кучли кадрлар тизими, инновациялар, патентлар, ихтиrolарни яратишга бўлган эътибор ва рағбат тизимининг ривожланиб бориши каби омиллар сабаб бўлди. Осиё йўлбарслари иқтисодий модели учун давлат ва бизнес ҳамкорлиги хосдир. Давлат кредитлар ва ташқи иқтисодий имтиёзлар тизимидан фойдаланиб иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларини белгилаб берди, бу босқичда устувор тармоқларни қўллаб-қувватлади. Мазкур давлатлар ўтган асрнинг иккинчи ярмида текстиль ва шиша саноати, кимё саноати ва металлургия, машинасозлик, кемасозлик, автомобилсозлик, электротехника саноати ва электроника, информатика, муқобил энергия манбалари, янги материаллар ишлаб чиқариш, аэрокосмос саноати каби тармоқларни ривожлантира олдилар. Бугун мазкур давлатлар жаҳонинг муҳим иқтисодий-молиявий марказларидан ҳисобланади. 2012 йилга келиб юқори даромадга эга 7 та мамлакатлар иқтисодиётидан, Сингапур (3 ўринда), Гонконг (8 ўринда), Корея Республикаси (21 ўринда), Япония (25 ўринда). Сингапур минтақавий қатор қаторида, даромад ва харажат, инсон капитали ва изланиш, фан ва технологияга харажатлар, бизнес бошқарув соҳаларида глобал 1 ўринда бўлсада, бир вақтнинг ўзида Гонконг(Хитой) бозор ва янгилик киритишга ажратилган харажатлари бўйича биринчиликни қўлга киритган. Осиё йўлбарсларидан Тайвань ва Сянган XXP тараққиётида хам муҳим ўрин тутади. Мазкур ҳудуларда Хитой социализмига муқобила бўлган тараққиёт модели хукмронлик қиласарди. Тайвань ва Сянган XX асрнинг 80 йилларида ёқ деиндустрилизация йўлига ўтдилар. Бу аслида постиндусриал

тараққиёт талаби бўлиб, бу икки шаҳар-давлат бу талабга Хитойдан олдин мослашган эдилар¹.

Тайван, Сингапур ва Гонконг сингари саноат ишлаб чиқаришни Хитой худудига жойлаштириш билан деиндустрлаштириш йўлидан бормоқда. Натижада Тайван иқтисодиётида катта чиқимли саноатнинг улуши пасайиб, 1980 йилда 51 % дан 2012 йилда 30 % га тушди. Ҳозир Тайван 23 миллионлик аҳолиси билан Осиёнинг бешта йирик иқтисодий макони, жаҳоннинг 25 та йирик иқтисодиётлари қаторидан жой олиб турибди.

Гонконгдаги ривожланишга ҳам қулай бизнес муҳити мавжудлиги туфайли Хитой ва Ғарб бизнесменлари катта ҳисса қўшдилар. 1997 йилда Гонконг Хитой суверенитети остига қайтди. Прагматик сиёсат Гонконгдаги қулай бизнес муҳитини янада ривожлантириш йўлини танлади. Натижада дунё ишбилармонлари учун Гонконг Хитойга кириб борувчи дарвоза вазифасини бажара бошлади. Жанубий Корея хукумати ҳам давлат бош ислоҳотчи, импорт ўрнини босувчи экспорт тамойили асосида ривожланиб келди. 60-йиллар бошидан экспортга қўйилган барча чекловлар бекор қилиниб, хорижга рақобатбоп маҳсулот чиқариш масаласи кун тартибига қўйилди. Натижада 1965- 80 йиллар оралиғида экспорт қиймати 800 марта, экспортнинг ялпи ички маҳсулотдаги (ЯИМ) улуши эса ўн мартага - 3 фоиздан 32 фоизга ошди. Албатта, Жанубий Кореядаги ислоҳотлар муваффақиятида Ғарб мамлакатлари, айниқса, АҚШнинг молиявий қўмаги, имтиёзли кредитлари муҳим аҳамият касб этганини қайд этиб ўтиш лозим. Корея мўъжизаси хаддан ташкари авторитар тузум президент Пак даврида (1963-79) шароитида ҳам намоён бўлди. Яъни авторитар тузум Лотин Америкасидаги каби буерда қаттиққўллик эвазига либерал анъаналарни Шимолий Кореянинг “коммунистик тузуми тажовузи”дан сақлаб қолган эди. XX аср охирида миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ва иқтисодий ўсиш суратларини ошириш мақсадида Жанубий Корея хукумати

¹ М. А. Потапов . Экономика современной Азии.М. Международные отношения, 2014, 66-6.

илмий тадқиқотлар ва лойиҳа-конструкторлик ишларига сарф - ҳаражатларни мамлакат ЯММнинг 15 %га етказа олди.

2008 йилда хукумат иқтисодий ўсишнинг янги манбалари бўлиши керак бўлган 22 тармоқдан иборат рўйхатни эълон қилди. Янги “ўсиш локомотивлари” орасида альтернатив энергия манбаларини, биофармацевтик технологияларни ривожлантириш, ахборот технологияларини янада такомиллаштириш каби устувор йўналишлар белгиланган. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, ҳозирда 220 трлн.вонни ташкил қилган ушбу тармоқларнинг қўшимча қиймати 2018 йилга келиб 700 трлн. вондан ошди. Бунда ушбу тармоқлар маҳсулоти экспорти шу даврнинг ичидаги йилига 177млрд.дан то 900 млрд. АҚШ долл.гача ошиши кўзда тутилмоқда. Кейинги 5 йилликда Жанубий Корея номинал ЯИМ бўйича дунёда 15-ўринда ва Ҳарид қобилияти бўйича 12-ўринни кўрсатиб, жаҳоннинг саноати энг ривожланган 20та мамлакат (Г20) қаторидан жой олмоқда. Осиё йўлбарслари постиндустриал цивилизацияга ўтиш тажрибаси Ўзбекистон Республикаси учун ҳам катта аҳамият касб этади. Бу ўз навбатида мазкур давлатлар билан ҳмкорликни янада мустаҳкамлашни талаб қиласди. Корея ва Сингапур билан олий таълим соҳасидаги ҳамкорлик, Жанубий Корея капиталининг миллий иқтисодиётни диверсификациялашдаги фаол иштироки мамлакатимизнинг постиндустриал цивилизацияга ўтишига хизмат қилувчи ташқи омиллардан бўлиши шубҳасизdir.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 10 ноябрьдаги Самарқанд шаҳрида ўтган «Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлидаги ҳамкорлик» мавзусидаги ҳалқаро конференцияда сўзлаган нутқи. <http://press-service.uz/ru/lists/view/1227>
2. Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон, 2011.
3. Н. Тўхлиев. Осиё тараққиёт модели. Т. Академия, 2015 .
4. Джураева Г.М. Проблемы глобализации и регионализации в современном мире // Ж.: Востоковедение. – Т., 2011, №1.
5. Джураева Г.М. Сингапур в системе международных отношений // Ж.: Международные отношения. – Т., 2017, №1.
6. Пахомова Л.: Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия). - М., 2000.
7. Потапов М.А., Салицкий А.И., Шахматов А.В. Экономика Современной Азии: Учебник. - М.: Международные отношения. 2008.
8. А.Ойназаров .Ўзбекистон ташқи сиёсатида Осиё Тинч Океани минтақаси.Т. Олий Ҳарбий Божхона Институти.2008.
9. Хейфец Б.А. Мировой опыт успешных модернизаций. //Международная экономика,№6, 2011.
- 10.Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” - в первый. М. ДРОФА, 2005.
- 11.Киссинджер Г. Предисловие// Ли Куан Ю. Сингапурская история: из “третьего мира” - в первый. М. 2005.
- 12.Сыева В.А. Труженики четырех «маленьких драконов». – М.:Наука, 1991.
- 13.Г.Мартин, Х.Шуман Западная Глобализация (Атака на процветанию). М.: Международные отношения, 2005. .

- 14.Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. М.ДРОФА, 1999.
- 15.Авторитаризм и демократия в развивающихся странах. М.Наука, 1996.
- 16.С.И.Долгов “Глобализация экономики: Новое слово или новое явление” (Экономические проблемы на рубеже веков) 1998.
- 17.Ю. В. Шишков. Догоняющее развитие в эпоху глобализации.М. Академия внешней торговли, 2015.
- 18.Б. Садибекова Б. Хитой иқтисодиёти. Т. Шарқ зиёкори. 2011.
- 19.Э. Гидденс. Социология. Т. Шарқ, 2004.
- 20.И. Рахимов. Фанларнинг фалсафий масалалари. Т.ЎзМУ. 2012.

Фойдаланилган журналлар ва матбуот материаллари.

1. Баҳодир Зокир – “Уч қадамлик” юксалиш// Тафаккур. 2000, №1, 3-б.
2. Б. Зокир. Глобаллув зиддиятлари. Т. Шарқ. 2015.
3. Осипова М.Г. Региональная и глобальная финансовая интеграция в Юго-Восточной Азии // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы. – М., 2014.
4. И.Лабинская. Китай: универсальная модель модернизации? //Мировая экономика и международные отношения , №7, 2009.
5. Ташбекова О. Сотрудничество Республики Узбекистан с «Азиатскими тиграми» /Деловой партнер.UZ - №15 (1043) 10-16 апреля 2014..
6. Шагазатов О. Узбекистан и Южная Корея: векторы инвестиционного сотрудничества/Деловой партнер.UZ 2014, - №15 (1043) .
7. Юсупов А. Ўзбекистоннинг эркин савдо тизимига интеграциялашуви. // Бозор, пул ва кредит, 2004.
8. Алимов А.М. Вопросы повышения эффективности использования иностранных инвестиций в Узбекистане с учетом опыта Южной

Кореи. Journal of Korean Studies Vol. 8 (October 2006). Central Asian Association for Korean Studies.

9. Халқ сўзи”. 2007 йил 23 январь, №17 (4170)
- 10.Халқ сўзи”. 2010 йил 3 февраль №25 (4178)
- 11.Халқ сўзи”. 2014 йил 26 январь, №19 (4172)

. Интернет сай tlari

1. www.fmprc.gov.cn/mfa_chn/wjdt_611265/sjxw_611
easttime.ru/analytic/3/8/103.html. Я. Бергер. Экономическая стратегия Китая. М. Форум, 2015.
2. На основе взаимного интереса // Веб-сайт Информационного агентства “Жахон” – www.jahonnewc.uz.
3. www.worldbank.org (Жахон Банкининг расмий веб-сайти).
4. www.ceep.uz (Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси
5. Қўмитасининг расмий веб-сайти).
6. www.uza.uz (Ўзбекистон Ахборот Агентлигининг расмий веб-сайти).
7. www.gov.uz (Ўзбекистон Ҳукуматининг расмий веб-сайти).
8. www.bearingpoint.uz (Маълумотлар базаси).
9. www.wikipedia.com (Интернет энциклопедия).